

Kartonsan
2014/2

paylaşım

Buldukları yerde sıcak bir güven duygusu yayılırdı etrafa, anne şefkatine en yakın sevgiyi bulurduk onlarda.

Ayşe Kilimci'nin "Hasta ölüm döşeğindeyse ve tedavi kâr etmiyorsa, hangi din mensubu olursa olsun dini gereklerini yerine getirme gayreti göstermelerini öğütlemiş kızlara, hepsinin hocalı, hahamlı, papazlı bir hasta uğurlama anısı vardı. Paravanla çevirdikleri yatağın gerisinde gerekenin yapılmasına özen gösteren" diyerek anlattığı bu hemşirelerden kaldı mı şimdi?

Hiçbir şey aynı kalmadı. Değiştik! Türkiye'nin büyük kadın ozanlarından Gülten Akın'ın dizelerindeki gibi pek vaktimiz de kalmadı zaten. "Ah, kimselerin vakti yok / Durup ince şeyleri anlamaya / Kalın fırçalarını kullanarak geçiyorlar"

Zaman Tanrısı Kronos çok acımasız bize karşı. İş güç Tanrısı da almış eline ipleri doludizgin kamçılıyor hepimizi, Bereket Tanrısı Kibele desen, faturalar, giderler, bitmeyen harcamalar karşısındaki beceriksizliğinden, yetersizliğinden çoktan aklını kaçırıp çekip gitmiş. Durum böyle olunca da dizelerde kalmaya mahkûm beklentiler... ne zamana kadar?

Gülten Akın zamanı da hayatı da farkında olan bir kadın. İşin zorunu seçmiş. Andromeda adlı kadın miti ise kolaya kaçanların simgesi olarak tanımlanıyor günümüz dünyasında. Kurtuluşu erkekten bekleyen bu astral dünya kadını, edilgenliğin temsilcisi psikolojide.

Gökyüzüyle uğraşanlar Andromeda yıldızını yakından tanımıyor. Carl Sagan da gökyüzüyle uğraşıyor ama işin astroloji (yıldızlara bakarak geleceği öngörme) yönü onu ilgilendirmiyor. O astronomi (uzay bilimi) tarafına bakıyor. Bilimi demokratikleştiren bilim adamı da diyebiliriz ona. Anlayamadığımız kuramsal bilgileri edebiyat aracılığıyla anlaşılır kılıyor. Ve bizler bilimin uzağında kalmıyoruz, meraklısı ve izleyicisi oluyoruz.

Carl Sagan aracılığıyla bilimi bile anlayan biz sıradan insan, çağdaş sanat söz konusu olduğunda çoğu zaman kalakalıyoruz.

Elvan Arpacık

Çağdaş sanatın sanatçısı bizi "Andromeda-edilgen" konumdan çıkmaya zorluyor. Artık sanata seyirlik-keyif alma-estetik bir nesne olarak yaklaşılmıyor. Belli bir birikime sahip olmak, sanat izleyicisi olmanın ön koşulu olmuş durumda. Durum böyle . . .

Sanat, sanatçıyı da sanatseveri de yücelten bir "tin". Bu tin acıları insandan uzak tutacaktır, en azından önenebilir olanları. Sanat, gerekli gereksiz tüm olguları sorgulayarak yeni ufuklara ilerler. İnsan, dramı sanat aracılığıyla yücelten ve böylece üstesinden gelebilen eşsiz bir varlık.

Nadir Ağa'nın yaşamı büyük bir dram üzerine kurulu. Osmanlı Sarayında II.Abdülhamit'in evladı gibi sevdiği Nadir Ağa, Abdülhamit'in hal'inden sonra mesleksiz ve gidecek yeri olmadan ortada kalmış Zenci bir köle. Ne acılar çekti kim bilir?

Dostoyevski, iki üç yılda bir, tekrar okunması gereken büyük Rus yazarı. Hep acıları işledi romanlarında. Rus insanının, Rus karakterinin acılarını . . . Kalem psikoloji biliminin habercisi kabul edilir ki psikolojinin de kökleri mitolojiye dek uzanır.

Doğamızdaki iyi kötü özelliklerin her biri için birer tanrı yaratmışız biz insanlar. İnsanın canı şarap içip coşmak ister arada bir, kılıfı da hazır; bağbozumu şenlikleri . . . Tanrımız Diyonisoz'un onuruna yuvarlarız kadehleri. Bizim suçumuz yok, Şarap Tanrımız öyle emrediyor.

Tanrılar katında işlerin işleyişi bellidir, emirlere itaat şart. Yoksa eden bulur . . .

Yeşilçam filmleri de aynı kaynaktan beslenir aslında, eden bulur . . . Aşağılanan, gün gelir aşağılar, fakir düşen zengin olur, gözü görmeyen gün ışığına kavuşur, bunlar Yeşilçam'ın ilahi gücüyle olur. Hem de şarkılar türküler eşliğinde olur. Nice ünlü Yeşilçam klasiği şarkıları vardır. Filmleri unutmuş olsak da şarkılarını unutmuyoruz.

Evet, şarkıların hatırlatıcı bir tarafı vardır. Bunun şarkısı bile vardır: Seni çoktan unuttum, ah bu şarkıların gözü kör olsun . . .

2	Karanlık Dünya'da Bilimin Mum Işığı Ve Bu Işıkla Aydınlanan Bir Kosmos Âşığı: Carl Sagan	Hemşirelik Tarihi Kalbin ve Hatıraların da Tarihi	6
12	Bir Alacakaranlık Tanrısı Kehanetlerle Yeni, İnançlarla Eski, Bütün Çağların Yazarı: Dostoyevski	Yeşilçam Şarkıları	18
22	Son Haremağalarından Nadir Ağa	Gülten Akın: En Ağır Sınavdan En Saf Olan Geçer/ Öder Geçer	26
32	Sanatçı İzleyici İlişkisinde Karşılıklı Beklentileri Yükselten Çağdaş Sanat	Andromeda	36

Dergi Adı: Paylaşım Kartonsan A.Ş. Yaşam Kültürü Dergisi

İmtiyaz Sahibi: Kartonsan Karton Sanayi ve Ticaret A.Ş. Adına: Haluk İber

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü & Yayın Yönetmeni: Atiye Poyrazoğlu

Yönetim Yeri ve Adresi: Kartonsan Karton Sanayi ve Ticaret A.Ş.

Prof. Bülent Tarcan Sk. Pak İş Merkezi No:5 K:3 Gayrettepe-İstanbul Tel: (0212) 273 20 00 Faks: (0212) 273 21 70 www.kartonsan.com.tr

Elma Basım: Halkalı Cd. 164 B4 Blok Sefaköy-Büyükdere Tel: (0212) 697 70 70-697 30 30 e-mail: elmabasim@elmabasim.com

Yayın Türü: Yaygın Süreli

Paylaşım Dergisi Karton Sanayi ve Ticaret A.Ş. tarafından ücretsiz yayınlanır. Yazı, resim, illüstrasyon ve konuların her hakkı saklıdır. İzinsiz kullanılamaz.
Baskı Tarihi: Temmuz 2014

Karanlık Dünya'da Bilimin Mum Işığı Ve Bu Işıkla Aydınlanan Bir Kosmos Âşığı CARL SAGAN!

Yazı: Sevda Kaynar

Amerika'nın en sevilen programlarından biri olan Tonight Show'un yapımcısı Johnny Carson'un hemen hemen bütün programlarında kadife ceket, balıkçı yaka kazak giyip, kafasına da paspasa benzer bir peruk takarak taklit ettiği biri vardı. Bazen komik ama bazen de bilimsel konuşmalar yaptırdığı bu kişi bir bilim adamı idi. Bilim adamlarının az tanınırlığına karşın, halkın çok sevdiği bu insan, bilimi onlar için "bilinir" kılan, anlaşılır hale getiren Carl Sagan'dan başkası değildi.

Onun çabalarının önemini anlatmadan önce bunları bütün bir insanlığa da mal edişini, sevdirişini küçük birer örnekle açıklamak gerek. Herkes bilir, hiç klasik müzik dinlememiş birine bir senfoni dinletmek ne kadar zordur. Az kitap okuyan bir insan bir klasik eser karşısında duralar, okumamak için bahaneler bulur. Peki, bir de düşünün; bütün bunlardan çok daha zor olan bilim ve onun bin bir ayrıntısı sıradan insana sevdirebilir mi? Evrenin sırları, milyarlarca yıllık bu esrarengiz serüven, uzayın boşluklarında yatan binlerce sır, aklın alamayacağı büyüklükteki evrenin içinde olup bitenler ve yıldızlar... Bütün bunları sıradan bir insan kavrayabilir mi? Bu sorunun yanıtı olanaksızdı elbette ki. Ta ki bir bilim adamı tüm çalışmalarının yanında bilimi sokaktaki insana sevdirmek için olağanüstü çabalar gösterene kadar. İşte show programında bile adı geçen bu büyük bilim insanı Carl Sagan'dı.

Bilimi, insanın gündelik bilgisinin içine sokan, evrenin varlığını keşfettikçe yaşadığımız dünyadaki anlamsız savaşların, yok edici mücadelelerin anlamsızlığını vurgulayan Carl Sagan, işte sadece bu nedenle bile bir barış insanı da sayılabilir. Öyle ise şunu söyleyebiliriz rahatlıkla. Carl Sagan bize sonsuz uzayın ve inanılmaz kosmosun kapılarını açan, Güneş'le kamaşan gözlerimize bu evrende çok daha büyük Güneşlerin varlığını hissettiren ve uzayda tek olmadığımız konusunda gerçeklere dayalı kuşkular yaratan çağın en büyük bilim adamlarından birisidir.

Neden Sokaktaki Adam Bilimden Uzak Kalsın?

Onun hikâyesi bütün bilim insanları gibi yoğun bir merakla gökyüzüne bakmakla başlar. Tıpkı sonradan çağlar ötesinden tüm tarihe yazılacak savunusunu yaptığı bağınazlık kurbanı Bruno, Galile, Kopernik, Einstein ve daha niceleri gibi. Eğer Carl Sagan'ın bu olağanüstü "bilimi anlaşılır kılma" çabası olmasaydı, belki de insanlık bilim uğruna nice trajedilere katlanmış insanları bugünkü gibi değerlendiremeyecek, onların dünya evrimine katkılarını aydınlanan bir bakışla göremeyecekti.

Carl Sagan'ın hikâyesine geçmeden önce onun "Karanlık Dünyada Bilimin Mum Işığı" isimli kitabında anlattığı bir anektodu bilmeniz yarar var. Çün-

kü bazen felsefeye bile gerçekleri ile meydan okuyan bilimin, basit ama en anlamlı tanımıdır bu anekdot. "Bir gün din âlimleri ile bilim adamları bir tartışma ortamında bir araya gelmişler. Din âlimlerinden bir kısmı bağınazca ve batıl olan ilkelerini savunmuşlar ve tüm bunların kesinlik ifade ettiğinde kuşku taşımadıklarını belirtmişler. Sıra bilim adamlarına geldiğinde içlerinden biri kalkarak şöyle konuşmuş: "Tamamen haklısınız beyler. Üstelik biz de sizin gibi çalışırız her zaman. Verileri toplarız, ayırıştırırız, bütünleştiririz, üzerinde kafa yoruruz, sonuçlara da öyle varırız. Ama bizim bu noktada sizden ufak bir farkımız var. Biz tüm bunları laboratuvarlarda yaparız."

İşte karanlık dünyayı aydınlatan bilim ışığının, gerçekleri kanıtlayan laboratuvarlarından geçtiğini söyleyerek bizlere sadece bilimin kanıtlarla yürüdüğünü, batıl ve bağınaz hiçbir şeyin bilim sözlüğünde yer alamayacağını, diğer tüm anlatıları gibi bu basit ve etkili öyküyle anlatmıştır Carl Sagan. Bu basitlik ve anlaşılır olma amacı onun bütün kitaplarında, belgesel yapıtlarında ve hatta bilimsel konuşmalarında da görülür. Bu basitlik sokak insanında gerçeği kanıtlarla görme isteğini yaratmış, bilim insanında da çıkacağı yolun başında, atacağı ilk adımı korkusuzca atmasını sağlayan cesareti oluşturmuştur.

Kosmosun Keşfi Kendi Kendimizi Keşif Yolculuğudur

Bugün bizler için apaçık olan gerçekler, eski zamanlarda evrenin akıl sır ermeyen olguları arasındaydı. Bu nedenle Carl Sagan bilimin de başlı başına bir olgu, bir keşif olduğunu söyler her zaman. Eskiden günlük yaşamın her şeyi evrenin sırları ile ilgili gözükürdü. Örneğin MÖ. 1000 yıllarında diş ağrısına neden olduğu sanılan bir kurtçuk için dizeler döktürmüştü insanlar. Tanrı Sama ile anlaşma yaptığı sanılıyordu diş ağrısını yaratan kurtçuğun. Nereden nereye değil mi? Öyle der Carl Sagan: "Günümüzde evreni anlamamızı sağlayan seçkin, güçlü ve adı bilim olan bir yöntem bulduk. Bilim bize, varlığı öylesine eskilere ulaşan ve öylesine engin bir evrenin gizlerini önümüze serdi ki, bunun karşısında insanoğluna ilişkin sorunlar önemini yitirdi." Carl Sagan'ın insanı bilim dünyasına çeken bu sözleri, bir barış çağrısı değil de nedir? Bilimle uğraşmak tüm nesiller için bir var olma nedeni olursa insani tüm kıyımlar önemini yitirmez mi? Uzaya açılmak, sonsuza açılmak demektir.

"Ve o zaman görürüz ki evrenin ilk başlarında yer alan "çöken yıldızların" içinde DNA'mızdaki nitrojen, dişlerimizdeki kalsiyum, kanımızdaki demir, elmalı turtamızdaki karbon var. Kısaca bizler, yıldızların malzemesinden yapıldık." T.H. Huxley'de öyle der: "Bilinende sınır vardır, bilinmeyende yoktur. İnsan aklı anlaşılmazlığın engin okyanusunda barınacak bir ada sağlar. Her kuşağa düşen iş, bu okyanustaki adaya biraz daha toprak katarak büyümektir." Biz bu sözlere bilim adamları açısından bakarsak içlerinde Carl Sagan'ın da olduğu bu büyük kafilede her bir bireyin okyanustaki adaya yepyeni adalar

Carl Sagan'ın en büyük özelliklerinden birisi çok akıcı bir dile sahip olmasıydı. Onun edebi sayılacak kadar zengin üslubunun, kitlelerin bilimi sevmesindeki en büyük etkenlerden biri olduğu tartışılmaz. Carl Sagan'ın edebi olduğu kadar felsefeye de yatkın kalemi bilimi kuru anlatımlardan çıkarmış, en zor konulara kolay açıklamanın yumuşatan tozunu katmış, bilimin insanlık için ne kadar gerekli olduğunu, dogmaların ise ne kadar zararlı olduğunu her yeni kitabında kanıtlamıştır.

katacak kadar çok toprak attıklarını görürüz. Gelin Carl Sagan'ın yaşamına bir göz atalım şimdi de... Sagan 1934'te Amerika'da Brooklyn'de doğdu. Musevi bir aileye mensuptu. Babası terzi annesi ev hanımıydı. Sagan 1955'te Chiago Üniversitesini bitirdi. 1956'da fizik üzerine master derecesi aldı. 1960'ta astronomi ve astrofizik üzerine doktora yaptı. Öğrenciliği sırasında genetik bilimci H.J. Muller'in laboratuvarında çalıştı. Eğitiminin bu çok çeşitliliği, genetikten uzaya kadar açılan bu büyük yelpazesi onu hem insana hem de insanın içinde yer aldığı ve bir parçası olduğu evrene yöneltti. İnsan belki çok küçük bir birimdi ama insan akli evreni çözecek tek olanaktı. 1960'ların başlarında Carl Sagan henüz hiçbir şeyi bilinmeyen Venüs gezegeni hakkında, yüzeyinin soğuk ve kuru olduğuna dair bir rapor hazırladı. 1962'de gerçekleştirilen Mariner 2 görevi onun verilerini doğruladı. 1968'de Cornell Üniversitesine geçene kadar Harvard Üniversitesinde öğretim görevlisi idi. 1971'de ise Cornell Üniversitesinde bir laboratuvarın başına geçerek profesör oldu. İşte o günlerde dünya dışı varlıkların da evrende olabileceğini savundu. Güneş sistemi çalışmalarında uzay sondalarının üzerine bu dünya dışı varlıkların anlayabileceği mesajlar koymak onun fikridir. Sagan'ın bilimsel çalışmaları arasında Mars, Satürn ve uydusu Titan'ın anlaşılması büyük bir yer tutar. Sagan ta o günlerden Venüs atmosferinin çok sıcak olduğunu keşfetmiştir. Venüs'teki bu yaşam tehdidi küresel ısınmanın aynısının dünyayı da tehdit ettiğini yine o günlerde söylemiştir. 12 yıl boyunca Ikarus Dergisinin yönetmenliğini yapan Sagan dünya dışı varlıkların olabileceği konusunda çok çalışmalar yapmış hatta bu varlıklara ulaşabilmek için büyük radyo teleskoplarının yapılmasını önermiştir. Seti Enstitüsünün yönetim kurulu üyesi olan Sagan, nükleer savaşın iklim değişikliklerine yol açacağını belirten evrensel bildiriye de imzasını atmıştır. Ayrıca Ay yüzeyinde bir bomba patlatmayı amaçlayan projekt A119 adlı projede yer almıştır.

Karşıt Bilime Karşı Bir Gerçek Bilim Savunucusu...

Karanlık Dünyada Bilimin Mum Işığı kitabında karşıt bilim savunucularını hedef alır Sagan. Onların bilimi güvenilmez olarak lanse etme çabalarından söz eder. Evet, bilim adamları da hata yapabilirler ama test edilebilir olduğu sürece her fikrin bir değeri vardır. Oysa bilimi ekarte ederken kendi uyduruk çözümlerini sunanlar, bu tutarsız iddialarını geçerli kılmaya çalışanlar insanlığa da zarar vermektedirler. Atılan her ileri adım bu tür bir çelme ile gerilirse insanlık yolu mutlak gerçeklere varmakta epey bir zaman yitirecektir Sagan'a göre. Kosmos adlı yapıtında ortaçağda uzayda başka gezegenlerin olduğunu söyleyen ve bu nedenle kazığa bağlanarak yakılan Giardano Bruno (1548-1600) yu örnek alarak bilim insanlarının gerçek için ölebileceğini ama bunun yanında sahte bilimcilerin mutlaka ortaya çıkarılmasını savunur. Bütün bilim adamlarının ortak mücadelesi demektir bu aynı zamanda. Çağlar boyu bilimin karşısına dikilen bu dogmalar savaşların, kıyımların, salgınların nedeni olmakla kalmamış, bugüne kadar gelen kalıntıları ile evrene açılan, evrenle kucaklaşan insanın gözüne bir perde çekme hevesinden de hâlâ vazgeçmemiştir. Sagan gibi bir bilim adamının önerilerini yaşam gayesi olarak kabul eden toplumlar dünyada tek olmadıklarını görecektir, savaş harcamalarının yerini uzayın keşfi için harcanan paralar alacak ve bütün gezegenler gibi bir gün sonu gelecek dünyadan başka bir dünyaya gitme olanağı doğacaktır. Einstein öyle der: "Dünyada aptallar kalacak". Umalım ve dileyelim ki bir gün insanlık yeni bir dünyaya hep birlikte gitsin.

Sagan insanın evreni anlamasını sağlamıştır diyebiliriz rahatlıkla. 1977-78 yıllarında Royal Institution'da gençler için Noel konferansları veren Sagan, 1980 yılında da astronominin çok geniş kitlelerce sevilmesini, merak edilmesini sağlayan Cosmos isimli belgeseli hazırladı. Bu belgesel milyonlarca kişi tarafından izlendi ve sonradan yapılan pek çok belgesel için bir kaynak oluşturdu. 1997'de Contact isimli romanı filme alındı ve büyük ilgi gördü.

Carl Sagan'ın çalışmalarının ne kadar geniş bir boyuta

“1977 ilkbaharının başlarında Carl, Nasa tarafından Voyager 1 ve 2 uzay araçlarına konulacak bir ses kayıt plağının içeriğini belirleyecek komiteyi oluşturmaya davet edilmişti. Güneş sisteminin en dışındaki gezegenlerle uydularını gözlemlemeye yönelik büyük keşif yolculuklarını tamamladıktan sonra kütleçekimiyle Güneş sisteminin dışına gönderilecekti. Böylece başka dünyaların ve zamanların olası yaratıklarına karşı bir mesaj gönderme olanağı çıkıyordu

yayıldığını anlatmak için onun başında olduğu kurumlardan ve aldığı ödüllerden söz etmek gerek: Carl Sagan Cornell Üniversitesinde David Duncan kürsüsü gökbilim ve uzay bilimleri profesörü ve gezegen araştırmaları laboratuvarı başkanı idi. Nasa üstün bilimsel başarı ödülünü iki kez kazandı. Göktaş 2700 onun adıyla anılmakta. Ayrıca American Astronautical Society'nin verdiği John F. Kennedy ödülüne, Ekplorers Club 75. yıldönümü ödülüne, Sovyet Kozmonotlar Federasyonunun ödülüne sahiptir. Bütün bunlardan başka Ulusal Bilimler Akademisinin en büyük ödülü olan Kamusal Refah Madalyasının da sahibiydi. Aldığı ödül şu kelimeler ile başlıyordu: Bilimin kamusal refah için uygulanmasındaki seçkin katkılarından ötürü...

Dr. Sagan Amerika Astronomi topluluğu gezegen bilimleri bölümü, Amerika Jeofizik bilimleri gezegen bölümü ve Amerika bilimsel ilerleme Derneğinin astronomi başkanlıklarına da seçilmişti. Uzayla ilgilenen dünyadaki en büyük grup olan yüz bin üyeli Planetary Society'nin de kurucusu ve başkanı idi. The Dragon of Eden (Cennetin Ejderhaları) isimli kitabı ile de Pulitzer ödülüne layık görüldü. Amerika yüksek okul ve üniversitelerinden aldığı 22 ödülü de bunlara eklersek Carl Sagan'ın gezegen bilimini yeni bir boyuta taşıdığını, insanlığa sunduğu armağanların sayısız olduğunu görürüz.

Edebiyat İle Zirveye Taşınan Bilim

Carl Sagan'ın en büyük özelliklerinden birisi çok akıcı bir dile sahip olmasıydı. Onun edebi sayılabacak kadar zengin üslubunun, kitlelerin bilimi sevmesindeki en büyük etkenlerden biri olduğu tartışılmaz. Carl Sagan'ın edebi olduğu kadar felsefeye de yatkın kalemi bilimi kuru anlatımlardan çıkarmış, en zor konulara kolay açıklamanın yumuşatan tozunu katmış, bilimin insanlık için ne kadar gerekli olduğunu, dogmaların ise ne kadar zararlı olduğunu her yeni kitabında kanıtlamıştır. Bilimin popüleritesini artıran kitapları sayesinde bilim sever kuşaklar yetişmiş ve her biri yeni bir adım demek olan bilim insanları ondan aldığı güçle yeni yollar, yeni araştırmalar geliştirmiştir. İşte onun bilim ve edebiyat dünyasına kazandırdığı kitaplardan bazıları:

Broca'nın Beyni: Bilim Aşkı Üzerine Düşünceler
Cennetin Ejderleri: İnsan Zekasının Evrimi Üzerine Düşünceler
Kozmik Bağlantı
Kosmos, Evrenin Ve Yaşamın Sırları
Milyarlarca Ve Milyarlarca
Karanlık Dünyada Bilimin Mum Işığı,
Tanrının Kapısını Çalan Bilim

Bilim Yaşamın Sırrını Çözerken Umudun da Kapısını Açar

Carl Sagan'ın çalışmaları bize bilim yoluna giren aklın, evrenin sırrını çözmekteki başarısını anlatır. Sadece bu değildir Carl Sagan'dan dünyaya kalan öğretiler. Carl Sagan evrende bizden başka canlıların var olduğuna hep inanmış ve bu evrensel umudunu gerçekleştirmek için olağanüstü çalışmalara imzasını atmıştır. Bir konuşmasında başından geçen bir olayı anlatmıştı Carl Sagan. “Üniversitede dersimden sonra bir grup öğrenci yanıma yaklaştı. Bana biraz önce anlattığım derste geçen evrenin ömrünün kaç yıl kaldığını tam anlamadıklarını söylediler. Ben onlara 5 milyar yıl kaldı dedim. Bunun üzerine “Tanrıya şükür, dedi biri. Biz beş milyon yıl anlamışız.” İnsanoğlu bazen komik de sayılabilecek umutları taşıırken, evren konusunda onu uzayda yapayalnız olduğuna inandırmak saçma ve acımasız değil de nedir? Evrende başka canlı, gidilecek bir başka gezegendir çünkü. Bu anlamda bir gün dünyadaki hayat biterse, insan hayatının devamı umudu ortaya çıkmaktadır ki bu bile bilimde yeni kapıların açılması demektir. Gelin bundan sonrasını Carl Sagan'a çalışmalarında çok yardımcı olan eşinden dinleyelim ve bilimin yarattığı umudun bir gün mutlaka amacına ulaşacağını dileyelim.

“1977 ilkbaharının başlarında Carl, Nasa tarafından Voyager 1 ve 2 uzay araçlarına konulacak bir ses kayıt plağının içeriğini belirleyecek komiteyi oluşturmaya davet edilmişti. Güneş sisteminin en dışındaki gezegenlerle uydularını gözlemlemeye yönelik büyük keşif yolculuklarını tamamladıktan sonra kütleçekimiyle Güneş sisteminin dışına gönderilecekti. Böylece başka dünyaların ve zamanların olası yaratıklarına karşı bir mesaj gönderme olanağı çıkıyordu. Voyager' e konacak plak kaydı ötekilerden çok daha kapsamlıydı ve bir milyar yıl dayanma kapasitesi vardı. Plağın içinde altmış dilden ve balina dilinden selamlaşmalar, evrim konusunda sesli bir anlatım, Dünya'daki yaşamla ilgili 116 resim ve farklı kültürlerden 90 çeşit melodi yer alacaktı. Bizim de Nuh Peygamber gibi, insan kültürlerinin örneklerini topladığımız bu plağın hayal bile edilemeyecek uzak bir gelecekte varlığını koruyan tek insan yapımı nesne olacağı düşünülebilirdi.” Ancak Carl Sagan'a yakışacak büyüklükte bir umut. Bir milyar yıl sonraya yollanan ve tüm evrene insan denen varlığın selamını yollayan bir büyük amaç. Bilim bu demektir belki de. Bilim bu umudu tüm hayatının içinde beslemektir bir yandan da. Bakın Carl Sagan 1996 Ekim'inde iki yıldır mücadele ettiği ilik kanseri tedavisi için yattığı hastanede şunları yazacaktı: “ İnsanlar kendi hücrelerinin küçük bir yüzdesiyle bile yıllarca yaşayabiliyor. Ama ben birkaç yıl geçmeden bundan emin olamayacağım. O zamana kadar sadece umut edebilirim.”

Bunları yazdıktan üç ay sonra öldü Carl Sagan. Evet, kendi yaşamı konusundaki umudu gerçekleşmedi ama insanlığın yaşamı konusundaki umudu tıpkı bir bayrak yarışı gibi nesilden nesle aktarılacak ve belki de milyarlarca yıl sürecek.

Bilimin öngörüsünü insanlığa umut olarak aşılayan Carl Sagan'ın en önemli öğretisi de bu olsa gerek.

Hemşirelik Tarihi

Kalbin ve Hatıraların da Tarihi

Yazı ve Fotoğraf: Ayşe Kilimci

Bizim için hemşirelik eğitimi verilen yer, annemizin okuluymuştu, bildiğimiz ders de "hemşire tekniği" ile "hemşirelik tarihi"ydi. O derslere annemiz girerdi. İzmir Behçet Uz Çocuk Hastanesi eskiden İzmir Sağlık Kolejiydi, iki girişliydi, cümle kapısı ve hastaneye bakan bahçe kapısıyla. Girişin solundaki koridor üstünde sınıflar vardı. Sağ yukarıda kütüphane ve karşısında konferans salonu, salon bir yanıyla bahçeyi gören kocaman pencere, sahnesi kadife perde, kulisliler, sahici bir tiyatro salonuydu, dikkat isterim, yıl ellilerin sonu...

Müdür, Kızılaylı Bayan Alpay, yardımcısı Haydarpaşa Hemşire Laborant Okulunun ilk 19 mezunundan, Bayan Kilimci.

Hemşire öğretmenler hepsi güzel, boylu boslu, hele yandan düğmeli tam formalarını kuşanınca esaslı hanımefendilerdi, Amerikan usulü seslenirlermiş, taa Bayan Deniz'den bu yana...

Ülkemizde hemşire eğitiminin tarihçesi çok gerilere gidiyor, aslında, Osmanlı'ya dayanıyor... 1910 yılında Dr. Besim Ömer Paşa ve Gülhane doktorlarından Asaf Derviş Bey, istek üzerine hanımlara hastabakıcılık dersi veriyormuş. Kursta katılacakların iyi ahlaklı ve sağlam yapılı olması istenirmiş, bu ağır mesleği yapabilmeleri için.

Kadınca'da Osmanlı Veladet Hanesinde bir kurs açıldıysa da yürümeyip, kapatılmış. Bu kurs beş aylıkmiş. Balkan ve Trablus savaşlarında hastabakıcı sayısı ve niteliği yetersizmiş. 1914'te birkaç aylık kurs görerek, 27 kadın kurs bitirme belgesi alabilmiş. Erkek hemşire/hastabakıcı kursları o yıllarda planlanmamış. Milli mücadelede İmdat Heyetleri varmış. Gönüllü kadınlar ve üçer aylık acil yardım kursları...

1920'de hastabakıcı dershanesi açılmış. 1925'te Kızılay Hastabakıcı Okulu, 1939'da milli savunma bakanlığının askeri hemşirelik okulunu görüyoruz. Uzun sürmüyor, 1947'de kapanıyorlar, gerek maddi gerekse idari, ekip yoksunluğundan... Gerçek hemşirelik okulu ve eğitimi için biraz daha beklenecektir.

Esmâ Deniz 1902 Kavala doğumlu, Halit Ziya ve Tevfik Fikret en sevdiği edip ve şair. Evlerinde haremlik selamlık pek olmamış, erkek konuk gelince başlarını bağlayıp çıkarlarmış. On dördünde çarşafa girmiş. 1922'de Amerikan Hastanesi Mektebine başlayınca sıkımaşa ve manto giyinmeye başlamış, 1925 yılına kadar. Kur'anı okur, anlarmış. Din bezirganlarına, bağnazlığa öfkelerini bugün gibi hatırlıyorum. Babası İlyas Efendizâde İbrahim Efendi oralı bir manifatura tüccarının oğlu. Gazete kitap okuyan bir baba, o yıllarda matbaası var, ava gidiyor, sık sık da İstanbul'a, kızını da yanına alıp. Anne İstanbullu, anne dedesi Bayburtlu Hasan Hüseyin Efendi'yi zamanın Şeyhülislamı molla yapmış. Darülfünunda ders verirmiş. Annesi okuyazarmış. Babası genç ölmüş, derken Balkan harbi çıkmış, İstanbul'a gelip, büyük aileyle yaşamışlar.

Kavala'da mahalle okulu, ardından Selanik'teki okul, sonra Sultanahmet'teki Taş Mektebe, sonra Kanlıca İnas Sultanisine yatılı girmiş, İngilizcesini ilerletmiş. Lise bitince maarife gidip Anadolu'ya öğretmen olarak gitmek istediğini söylese de, harp yıllarıdır, hem ailesi hem Maarif vekâleti karşı çıkınca tutmuş tıbbaya yazılmış. Tıpta okurken, Çemberlitaş'ta yürürken bir gün, "Amerikan Hastanesi Hemşire Mektebi" tabelasını görünce, gidip, tıptan vazgeçip, oraya kaydolmuş. Evdekilere güç kabul ettirmiş, işin ucunda Müslüman bir kızın hastane köşelerinde yatıp kalkması, erkek hastalara da bakması var... Okul bitince orada hem hemşirelik, hem öğretmenlik yapmaya başlamış, yıl 1924'tür, orada üç yıl çalışır, ardından, o okuldaki Amerikalı öğretmenleri yardımıyla New York'a gidip, Columbia Üniversitesi Teacher College'de dört yıl daha hemşirelik eğitimi okur. Bizde hemşireliğe rağbet edilmeyen o yıllar, düşünmüş, dönünce ben bu işi yapabilirim, diye. Ama hastane mektebiyle birlikte olursa...

Hemşirelik hem çocuk gelişiminde bilim uzmanlığını tamamlayıp 1930'da döner, ama ülkesinde iş bulamaz. Başka iş yapmak istemediği için, yuva ve ilkokul öğretmenliği ile toplum sağlığı alanlarında çalışır. (Bunu kendisi, "Başka iş yapmak istemedim, nörsory usulle yuva hocalığı, toplum sağlığı çalışmaları yaptım" diye anlattıydı.)

Ülkenin ilk hemşire laborant okulunu 1 Nisan 1946 günü açarlar. Yönetici Esmâ Deniz'dir. Bu tarih ülkemizin okullu hemşire yetiştirme miladıdır. "Şefkat, vazife aşkı, bizim nurlu yolumuz... Fedakârlık, feragat, hepsi bizde mevcuttur, vatanın her köşesi bizim için bir yurttur... Hemşire okulu..." müziği bile aklımda, söz kimin, bestecisi kim, artık söylenmiyor sanırım, artık kep de takılmıyor...

Onların gününde, saç filesi takılır. Üstüne takılan kep, mesleğin onurudur. Okul açıldığında hiçbir şey yokmuş, 19 öğrenciyle yola çıkmışlar. Hastanenin başhekim odası ile Üsküdar tarafına uzanan pavyonun üst katına yerleşir, ilk hemşire okulu öğrencileri. Sonrası hastane içinde, okulu da mesleği de, ders-hanelerini de kendileri yaratırlar, taş üstüne taş koyarak...

Cemil Paşa amfisini bir okula dönüştürme gayretlerini görenler, böyle bir hemşire kuşağının bir daha gelemeyeceğini söylemektedir. Siyah beyaz bir fotografileri var, sene 1946, mevsim sonbahar (!) Pera'da yürüyorlar, başları şapkalı, üstlerinde pardösüleri, tramvay yolunda. O ağır koşullarda sınıfın tamamı oruç tutarmış, aksatmadan. Genç kızların orucu her durumda kabuldür diye Ramazanı özel zamanlarda bile atlatmadan oruç tamam edilirmiş, bunu yemekten tutumluluk olarak düşünmüş olabilir mi Bayan Deniz, yahut ince kalmaları için... Hasta ölüm döşeğindeyse ve tedavi kâr etmiyorsa, hangi din mensubu olursa olsun dini gereklerini yerine getirme gayreti

göstermelerini öğütlemiş kızlara, hepsinin hocalı, hahamlı, papazlı bir hasta uğurlama anısı vardı. Paravanla çevirdikleri yatağın gerisinde gerekenin yapılmasına özen gösteren bu Cumhuriyet kızları, kendileri de inançlı, ancak çağdaşıktan ödün vermeyen ve inancını gösteri konusu yapmayan, başlarını hiçbir zaman örtmeyen, başörtüsü üstüne kep takmayan, kepi hiçbir koşulda hafife almayan, subayın omuzu üstündeki yıldız gibi gören, hiçbir meslekle aşık atmayan, hekim yahut başka fakülte bitirmişler kadar okuyup yazmış oldukları takıntısına girmeyen, kendilerini, kimliklerini, aldıkları eğitimi ve ülkenin olağanüstü koşullarını ciddiyle, vakarla, onurla, sevgi ve bilgiyle göğüsleyip, üstünlüklerini bu esaslı yöntemlerle kanıtlayan kişilerdi.

Bayan Deniz,73 yıl boyunca hemşiredir, eğitmen-dir, örgütçüdür, dalının siyasetçisidir. 95 yılı bulan ömrünün her anında çalışkan, ciddi, gayretli, örgütçü, okuyan, siyaseti ve mesleği için çabalamayı önemseyişiyle biz hemşire çocukları için de örnekti, buyrukları akılda tutulurdu. Bu 19 genç kız her gün banyoya, kişisel hijyene, saçlarını kıl fırçaıyla taramaya, tırnak uzatmamaya, her yemek sonrası diş fırçalamaya, ölçsüz gülmemeye, diş bakımına, saçları fileyle toplamaya, verdiği sözü tutmaya, kitap ve gazete okumaya, tiyatroya gitmeye, usul, anlaşılır söz söylemeye, not tutmaya, ciddiyete

zorunluymdu, onların yanı sıra biz çocukları da... 1943'te açılan Türk Hemşire Derneği kurucularından, 18 yıl boyunca genel başkanı. 1933 Ağustos ayında gönüllü hemşireler tarafından İstanbul'da kurulan Türk Hastabakıcılar Cemiyeti Cumhuriyetle birlikte hemşirelikte yaşanan gelişmeler, eğitilmiş hemşirelerin çabasıyla 3 Temmuz 1943'te yeniden düzenlenmiş, Türk Hemşireler Derneği adını almış, idare heyeti oluşturulup, Bayan Deniz ilk başkan seçilmiş. 1949 yılında dernek Uluslararası Hemşireler Konseyine üye olmuş. Hemşirelerimizi 1949-1977 yılları arasında uluslararası düzeyde temsil eden Bayan Deniz ilk toplum sağlığı hemşiremiz de. 1946 yılında bir alaturkalık, onun kurucusu olduğu okulun ilk mezunlarının diploma töreninde bulunmasına engel oluyor. Yurtdışındaki bir toplantıya dernek aracılığıyla hemşireleri temsilen gönderilmek istenen meslektaşını yeterli bulmuyor, onaylamıyor. "Cemiyeti kurmuşuz, sorunları bilen biziz, dışarıyla ilişkiler gelişsin diye çırpınıyoruz, yabancı dilimiz derdimizi anlatacak düzeyde, ancak gönderilen kişi cemiyetin yerini bile bilmeyen biri..." diye anlattıydı. Silemediği alaturkalıklardan bilmem ki kaçınıcıydı bu karşılaştığı? Yerine yurt dışına gönderilen kişiye onay vermeyince, toplantı binası önünde katılımcı ülkelerin bayrakları göndere çekilirken, bizim bayrak olmuyor elbet. "Gönderden bayrak indirtti" diye hedef gösterilse de Bayan Deniz, kırılıp gücenmeden dernekte çalışmayı sürdürüyor. Ona göre en esaslı ibadet, çalışmaktır...

Deontoloji ve hemşirelik psikolojisine çok önem veren Deniz, kültür öğretmenlerinin genel psikolojiyi iyi öğretmesine karşın, "Bir şey var ki, o eksik işte, eksik olan bir şey var" diye tasalanıyordu. Ona göre dağınık ve örgütsüz olan eksikti. 1.Dünya Savaşı sırasında, ablasının sınıf arkadaşı olan Halide Edip'le birlikte, üçünün savaş yaralılarına, muhacirlere sağlık hizmeti verirken de örgütlü olmanın gereğini düşünüp tasalandığını biliyorum, çıtlatmıştı, ordan biliyorum. İkinci Dünya Savaşında da aynı çekirdek örgütlenmenin içinde olur. Dernekten hiç ayrılmaz, eli üstlerinden hiç eksilmez. Bayrak indirtti suçlamasının ardından, okuldan ayrılır, ilk sınıfının okulu bitirmesi sırasında okul yöneticisi değildir. Amerikan Bristol'e

geçer. 1948-1954 yılları arası Amerikan Mektebi ve Hastanesinde görev yapar. Şişli Hemşire Okulunun kuruluşu da gerçekleştirildikten sonra, bakanlık talip olur kendisine. Hacettepe'den de istenir ancak hasta annesine bakmak zorunda olduğundan gitmez, sağlık okulları müfettişliği yapar. Kızılay Özel Hemşirelik Lisesi, Amerikan Hastanesi Hemşirelik Okulu, F.Nightingale Hemşire Okulunun kurulmasında katkıları ardından yoktan var ettiği Haydarpaşa Hemşire ve Laborant Okulu, boşuna demiyordu, "Mesleğim beni hâlâ heyecanlandırır" diye. Kitaplar ve çocuklar asırlık ömrü boyunca onu heyecanlandırıyor, bundandı... Hedefi doğru seçiyor, ölesiye çalışıyor, ama örgütlü

Sağ üstteki resim: Hemşire öğrencileri İstiklal Caddesi'nde tek tip kıyafetleriyle.

Sol resim: Bayan Kilimci üniformasıyla.

Sağ alttaki resim: Bayan Kilimci ve arkadaşı öğrenci üniformaları içinde.

biçimde yarattıklarını ve meslektaşlarını korumayı biliyordu... Öğretmenlerin çok iyi yetiştirilmesi gerektiğiyle, çocukların ciddiye alınıp, korunup, sağlıklı, şefkatli, özenli yetiştirilmesi gerektiğini söylüyordu hep. Herkesin her şeyi yaptığını sanması tehlikeli bir işti. Bin yıl öncenin din kurallarıyla bu yeni zamanlar yönetilemezdi. Medrese ve tekelerin münasebetsizliğini yaşadığı için iyi biliyordu. Mikrobik hastalık dua ve dilek çaputu bağlamakla geçmezdi. Altı yaşındayken askaris şikâyetiyle onu alıp örümcekli dedeye götürmüşler,

Kavala'dayken, o yaşında bile, "Benim hastalığımı bu pis yer mi geçirecek?" diye düşünmüş. İnsanlara hizmet ederken amacımız memlekete hizmet, ona göre, öyle söyledi, "Çekinmemeli, kırılmamalı, aksilikler olsa da, savrulsa da insan pes etmemeli. İnsan fikirlerini uygulayabildiği yerde kalır, uyguladığı sürece de gençtir, yaşıyor." İdareciliği, örgütçülüğü, ömür boyu mesleğine tutkuyla bağlılığı, seçkin örnek olabilmesi kadar, iyi okur, iyi vatandaş olması da önemli...

21 Şubat 1925'te İstanbul'da açılan Kızılay Özel Hemşire Okulunda öğrencilerin başındaki takkeyi çıkartıp, kep taktırmasındaki çabaları bilinir. Öğrencilerine çağdaş yaşam ilkelerini anlatarak, inandırarak, benimsetmesi de. Haydarpaşa Numune, Osmanlı Sultanlarından İkinci Abdülhamit'in 1800'lerde temelini attığı tarihi bir kurum, binanın öğrencilere ayrılan küçük bir bölümünde Haydarpaşa Hemşire Laborant Okulu açıldığı, ilk öğrencilere çağrı olarak gazetelerde yer alır. Onun deyimiyle "Ekserisi taşradan, İzmir, Bursa falan", 21 öğrenci gelir, 19'u okula girer. (Haydarpaşa Numune Hastanesi ve Derneği yayını olan "Tıphaneden Numune"ye' adlı kitapta o günler ayrıntılı olarak anlatılır.)

Beni kabul ettiği ve birbirimizi seviverdiğimiz Beşiktaş'taki minicik evi, anıları ve düşünceleriyle koca bir konaktı aslında. Okullu ilk 19 hemşirenin mezuniyet

fotografisi, kendi ortada, kızlar beyaz tam formaları ile çevresini kuşatmış, yatağının başucunda asılıydı, büyütülüp, camlatılmış...

Onu orta boylu, mavi gözlü, keskin bakışlı, yüz hatları sert, tel çerçeve gözlüklü olarak anlatırlar, geniş adımlarla, yana eğik yürüdüğünü, madeni bir sesle az ve ağır konuştuğunu, hiç gülmediğini, karşısındakini hemen etkileyip çekim alanına aldığını, ufak tefek bünyesiyle hemşirelik denince devleştiğini de...

"Yaşama kurallarım benim her şeyimdi" diye anlatmaya koyuldu. "Eski binanın koridor üstündeki odaları sıkışık konulmuş karyolalarla doluydu. Mektebin ve hemşireliğin bu ilk öğrencileri bundan sonra hastane içinde, okulu da mesleği de dershanelerini de adeta kendileri inşa edeceklerdi... Sabahın erken saatinde hastanenin yeni elemanı bu çocuklar odalarından ürkek ürkek çıkıp, işbaşı yaparlardı. Hiçbir eğitim görmeden, kendilerini meslek hayatı pratiği içinde buluvermeleri yadırgatıcıydı elbet. Okuldan hastaneye doğru olması gereken tıbbi eğitim, hastaneden okula doğru, ters biçimde başlamıştı, çocuklar hastaların arasında kalıvermişti. Her biri ayrı şehirden, ayrı aile çevresinden gelen çocukları meslekleri birleştiriyordu. Hasta koşuşlarına olan bağlılıkları, en az nazari dersler kadar, belki daha çoktu. Mesai bitse bile hastaneden ayrılmak istemezlerdi. 1947 senesinde okul binası tamamlandı, öğrencileri oraya naklettik, bugünkü çocuk ve fizik tedavi pavilyonuna. Bu okulda iyi bir disiplin ve çalışma tarzı vardı. Belki biraz katıydı, ama o sistemin ne kadar gerekli olduğunu oradan yetişenlerin başarılarında ve hayat tarzlarında hep birlikte izledik."

En çok hangi işini sevdiği konusunda ikircikli kalıyor. Bir okulu yoktan yaratmayı mı, yönetmeyi mi, yuva ve toplum sağlığı alanında çalışmasını mı, dernekçiliği mi? Bir an duraksıyor, sonra, okulu bina olarak değil, kişilere bir fikir aşılama yönüyle çok sevdiğinde karar kılıyor. Bu fikir aşılama işini çok

Sol üstteki resim: Bayan Kilimci

Sağ üstteki resim: Hemşire öğrencileri Haydarpaşa Hastanesi bahçesinde.

Sol alt resim: Bayan Deniz denetlemede. Öğrenciler, hastayı kaldırmadan yatak değiştirme tekniğini uygulamalı öğreniyor.

önemseyip sevdiğinden o ilk sınıfa biraz fazlaca karışmış. O başucu fotoğrafındaki 19 genç hemşireden biriydi, annem... "Kepiniz lastikli olmasın, eğilmeyin," deyip, uyguladığından kendine saygı-

sını hiç yitirmemiş, onun için sürekli aranmış. Ülke ve insanından umudu hiçbir zaman kesmemek gerektiğini inanan Esmâ Deniz "Okullaşmak önemli, ama her şey demek değil, hayat okulu, mantık, kişilik de en az okumak kadar önemli" demekten vazgeçmedi. Korkmayın dedi, her görüştüğümüzde, "Çağdaş insan cesurdur." Sesi kulaklarımda, paylaşmadan olmaz... "Hem asıl şimdi her şeyden çok cesur insanlara ihtiyacımız var, değil mi efendim?" Duyuyorsunuz değil mi siz de, benim duyduğum gibi? Yirmi birinci yüzyıla hoş gelip safa getirenlerden biri olduğunu düşünmüyor musunuz siz de, benim düşündüğüm gibi? Tıpkı tutkuyla bağlı olduğu, izinden yürüdüğü Gazi Paşası gibi? Kimileri o yüzyılın içinde doğup büyüye de çağını algılayamaz, okuyamaz, kimileri bir önceki yüzyıldan bir sonraki yüzyıla hoş gelir, o yeni yüzyılı da onurlandırır... Tıpkı Bayan Deniz gibi... İzmir Sağlık Kolejinin öğrenci sayısı aklımda, 180... Evde habire sözü edildiğinden olmalı... O ilk öğretmen grubunun hepsi aklımda. Ütücüsünden, siyahi terzisinden, mutfak çalışanlarına, teknik personele, mutemedinden, yardımcısına, bütün bir okul personeli, adıyla, yüzüyle, sesiyle hâlâ hatırlanır mı? Ama öyle, neylersiniz...

Tıp fakültesiyle kardeş okuldular. Neşter Dergisini orada tanıdım, tıbbiyelilerin çıkardığı, Varlık Dergisi yanında edebiyatın tadına varabildiğimiz bir dergiydi. Okulun kütüphanesi olmakla kalmayıp, raflarında kitapları bile vardı. Üst kat yatakhaneydi. Mutfak binanın dışında, ana binaya bitişik, zemin kattaydı, üstte yemek salonu vardı, sofrada bıçak çatal kullanarak yemek öğretilirdi, öğretmenler tarafından. Beden öğretmenleri Turan Hanıma bayılırdım, onun evinde kalmışlığım çoktur, Karşıyaka'da Sakıp ağa sokağındaki evini kütüphane yaparak belediyeye bağışlayan güzelim Turan Hanım. Arkadaşım... Ben on, o elli yaşında olsa da. Yakındaki çocuk hastanesinde ve Memleket Hastanesinde öğrenciler servis stajı yapardı. Hastalandığımızda evde bırakmaz, hastaneye yatırılırdı. Okullara süt tozu dayatıldığı sıralar, Amerika'dan halk sağlığı alanında kullanılacak bebek, anatomi bilgisi veren oyuncaklar, soya sütleri, konserveler gelirdi, sıkça da yabancı meslektaşları.

Sol üstteki resim: Haydarpaşa Numune Hastanesi bünyesindeki okulun yatakhanesi. Bayan Kilimci bir arkadaşıyla. Saçlar fileli. Devlet tarafından yapılmış gece giysileri bir örnek. Yatak örtülerinin işlemleri ise öğrencilerin el emeği.

Sol alt resim: 1956 İzmir Fuarı. 23 Nisan, fuar bahçesinde büyük bir sofrada kutlanıyor, Çocuk Esirgeme Kurumunun çocukları ağırlanıyor. Kucakta küçük Ayşe Kilimci.

Kızlar ören yerlerine geziye, tiyatro ve sinemaya, münazaralara götürülürdü. Amerikan savaş gemisi geldiğinde ziyaret, yabancı konukların okul ziyaretlerinde kültürel sunumlar eksik olmazdı. ABD başkanı L.Johnson'u karşılamaya bile gitmişlerdi Çiğli'ye, ben de beraber...

Salk aşısı bulunmuş, toplumu kırıp geçiren çocuk felcini önlemede kullanılmaya başlanmıştı, ince, cam pipetlerde saklanan kırmızı bir aşıydı, kırıp enjektöre çekerek, bütün mahalleye aşı yaptığını hatırlarım, annemin. Elbet iğneler enjektörler metal kutularda kaynatılır, maşasıyla alınır, cam hazneye metal piston takılarak, testereyle kesilen ampulden çekilen su, toza karıştırılır, öyle yapılırdı iğne, ne meşakkatli işti...

İğne yapmanın tekniğini öğretmişti annem, ama insanda deneyemiyordum ne hikmetse? Yastıkta yapıyorum, oyuncak bebekte yapıyorum, doğru tuttuğumu, tekniğimin iyi olduğunu söyleyip yüreklendirse de, insanda ı-ih, olmuyor. Bunu Bayan

Deniz'le muhabbetimizin birinde anlatacağım tuttu, çeneni tutsana geveze... "Ne vakit yapabildiniz efem?" dedi, ağzını büzerek... "Ne bildiniz yapacağımı Bayan Deniz?" dedim. "Annenizi tanıyorum, elinden kurtulamazdınız, ordan biliyorum" dedi. "Yaptım, ancak kaynanama..." dedim. "Ancak kaynanama saplayabildim..." Gülmekten bayıldı, ki yalnızca tebessüm eden bir hanımefendiydi... "Peki, nasıldı?" dedi. "İlacı verdim, enjektörü çektim, o geldi, iğne popoda saplı kaldı..." deyince, ona da güldü. "Sonra?" bunu diyor ama siz gelin bana sorun, öyle bir soruyor ki, çıkarıp defterini not verecek gibi... "Hiç çaktırmadım efendim, bir parmağımla bastırdım, diğer parmağımla iğneyi çekiverdim." "Peki, kayınvalideniz hanımefendi anladı mı?" "Hayır, hiç anlamadı, nasıl ki bendeniz de onun bazı manidar sözlerini anlamazdan geliyorsam..." dedim. "Bu maceranın sonu nedir, efemim?" dedi. "Kendi çocuklarım bebekken bile onlara iğne yapabilmektir Bayan Deniz." dedim. Aferin demese de, gözlerindeki takdiri gördüm. Birçok şeyi kendi çocuklarına da öğretti öğretmen hemşireler, oyun alanınız hemşire okuluysa kaçarı göçeri yok bunun. Başta kitap okumayı, ciddi ciddi... Dergi izlemeyi, sosyalleşmeyi, bitip tükenmez bir tutkuyla öğrenmeyi, edebiyatı, müziği, derde derman olmayı... Pansumandan tutun, tekniğiyle masaja, damara girmekten, serum takmaya, cilt altı ve kaba iğnesini, yatak yapma tekniğine kadar. Belki en çok anlatıp dinlemeyi, güzel bir Türkçe ile hikâye etmeyi öğrettiler ve sabrı... Hikâye etme emeklerine minnet borçluyum, ama sabrı öğretmeseler de olurmuş, diye düşünüyorum yarım asır sonra...

İlk göçmenler gelmeye başlamıştı, o günler. Çimentepe, Beştepeler, adsız nice tepesine, İzmir'in. Oralar bölgeydi, mahalle mahalle, ev ev gezerdi, ana ve çocuk sağlığı merkezi çalışanları. Okul, bu eğitimi, sağlık bilgisi paylaşımını, okullara sağlık eğitimini planlar, öğretmen hemşireler ve öğrencileri eliyle yürütürdü. Okullara aşı ekibi de hemşire öğrencilerinden oluşturulurdu. Bütün öğrenciler hemşirelik eğitiminin, yurt sathına eğitimci olarak yayılmanın erleri oldu. Almanya, İngiltere, ABD'ye gidenleri bilirim.

Ne ciddi eğitim verirlerdi... Nasıl saygılıydılar, mesleklerine ve birbirlerine... Ne zaman ülkemizde partizanlık ve kolaylık moda oldu, bu saygı sevgiye bir haller oldu, nerelere gitti? Okulun temellerinin çatırdamasına da kısmen bu seviyesizlikler neden oldu, partizanca atamalar sonucu farklı kişiler geldi, öğrenci hem sokakta hem bu düzeysiz çalışanlar eliyle ekşi bir maya aldı ve bir daha hiçbir şey eskisi gibi, olması gerektiği gibi olmadı...

Sol üst resim: İzmir Sağlık Koleji öğrencileri kep takma töreninde, Müdür Yardımcısı Bayan Kilimci ile. Öğrencilerin ellerinde minik mumları bulunuyor çünkü biraz önce Florence Nightingale elinde feneriyle gelmiş.

Sol alt resim: Haydarpaşa Numune Hastanesi öğrencileri anatomi dersinde.

Yan sayfa sol üst resim: Haydarpaşa Numune Hastanesi'nde öğrenci hemşireler stajda. Sınıf mevcudu 19

Kep takmaları kutsal bir törenle gerçekleşir, okul bitirme törenlerinde, beyaz tam formalarının beline kırmızı tek karanfil takarlardı, her iki törene de ışıkları karartılan salona dantel başlığı, şalı, elindeki şamdaniyla lambalı kadın Florance Nightingale gelirdi. Kep töreninde öğrencilerin elindeki minik, kulplu şamdandaki mumları da yakılırdı, 23 Nisan'da Çocuk Esirgeme Kurumu çocukları halka sofraya açardı. Bu bir alışkanlıktı, pilav, kavurma, sade gazoz (cilvelisi yahut Cola henüz yoktu ortalıkta) sunulurdu bu tahta masalarda. Fuar alanında masalar bitiştiler, beyaz kolalı örtüler serilir, Sümer porseleni tabaklarda pilav üstüne kavurma koyulur, cam şişesiyle gazozlar masaya konur, uzun park sıralarına yan yana oturan insanlar, devletin sofrasında karnını doyurur, kalkıp gider, giderken gücü yeten çocukların boynuna astığı, üstü hilalli metal kumbaralara para atardı.

Okulun gene eğitim demek olan ören yerlerine yaptıkları eğitici gezilerini, yaz kamplarını, Urla Kemik Hastanesindeki kamplarını, yakın ören yerlerindeki eğitici gezilerini, öteki liselerle yaptıkları kültür etkinliklerini, başta verem birçok hastalığa karşı toplumsal bilinçlenme eğitimlerini, büyük önem verdikleri ders ödevlerini hatırlıyorum. Bir sanat eseri gibiydi, hazırladıkları ödevler, kapaklar, nakışlar, İzmir Sağlık Koleji siyasi ve idari çalkantıların ortasında kalınca, annem tayin isteyip, ayrıldı. S.Eczacıbaşı Ana ve Çocuk Sağlığı Merkezi başhemşiresi oldu. Sonra okul Tepecik'teki yeni yerine taşındı. Bir ömür kadar sonra artık çocuk hastanesiyken şöyle bir uğradım, İzmir başkaydı, ben öylesine, elbet okul, yani hastane de bambaşka. Oradakiler anlamadı, ben de nasıl olduğunu anlamadım ama bizimkilerin hepsi, yani okul ahalisinin tamamı oradaydı sanki, ben görüyordum, duyuyordum, elbet o sınıf, sivil toplum örgütlerinde, halk eğitiminde, emeklilik sonrası günlerinde de hep öncü, eğitici, insanların destekçisi oldu, yakın tanıyıyım, çok küçük olsam da her şey nasıl

da derin yazılmış gönül tahtama, görüyorsunuz, ben de şaşıyorum. Belki bu bir oyundu, soylu, gerekli, önemli bir oyun, o insanlar, benim Cumhuriyet kızlarım, sesleri, güçleri, gayretleri, hatta renk ve kokularıyla gönlümden geçiyor bir bir... Farklıydılar, akıllıydılar, kilolarına, üst başlarına özenli, dikkatliydi. Bellerine kumaş kemer takıp öyle uyurlardı, kalınlaşmasın diye, kültürel yapıları, boğazlarına, nefislerine terbiyeliydiler, yürürken bir çizgi üstünde gider gibiydiler, dik ve uyumlu, küçük adımlarla... Cumartesi öğleden sonra okul yoktu, çarşıya, gezmeye gitmeden önce, cuma gecesinden saçlarını kâğıtla kıvrırır, ertesi gün karavel ve dalgalı tararlardı. Kapıdan çıkmadan üst baş denetiminden geçirdi öğrenciler. Hepsini incecikti, ileri yaşlarında bile. Cumhuriyetin üstüne titrer, ilişkilerinde dikkatli, emeklerinde müsrif ancak kazançlarında tutumluydular, mesleklerinde kılı kırk yararları. Bayram törenlerinde onların geçişi en güzeliydi. Önde öğretmen hemşireler, omuzlarında yarım pelerinler, içi kırmızı astarlı, siyah pelerinlerin bir yanını astarı görünecek biçimde dışa çevirirlerdi, geçerken. Tam forma, artık bilinmese de, onların general üniformasıydı, fileyle toplanmış saçların süslediği başlarında kolalı kep, kırmızı ince kadife kurdela, boyunda beyaz üstüne kırmızı hilalli iğne, göğüs cebinde çevresi iğne oyalı beyaz krep yahut ipek mendil, oyası dıştan görülecek şekilde mendil dökülür...

Kol ağzında hilalli kol düğmeleri, çoraplar beyaz, ayakkabılar da. Hem öğrencilerin, mavi forma üstüne taktıkları geniş askılı, arkadan bağlı beyaz önlükleri, kollarında kaçınıcı sınıfta olduklarını gösteren, enine ince beyaz kadife şeritleri, hem hemşirelerin yandan düğmeli formaları kar gibi ve kolalı olurdu. Ama hep Bayan Deniz'in sözü hatırlatılırdı, "Formanız servisten dönüşte kırışık olacak, kanlı olacak, çalışan hemşirenin forması lekesez olmaz." Bir diğer öğüdü de, "Kebiniz lastikten olmayacak, başınızın üstüne basmak isteyen, zorla düşünce, iş dayatana karşı kebiniz taş gibi sağlam olacak, ne kebiniz eğilecek, ne başınız..." Öğrenciyken verilen okul harçlığından emekli sandığına kesilen küçücük tutar, yıllar yıllar sonra hepsinin emeklilik süresine hizmet yılı olarak eklendi. Gide gide gelişen dünyaya uyacak sayıda okul açıldı, kolejler Anadolu Sağlık Meslek Lisesi olurken, yüksek hemşirelik okullarının yanında, fakülte bünyesinde okullar açıldı. Yıllar boyu öğrencileriyle iletişim içinde oldu bu ilk sınıf. Ülkenin ve gidip çalışıp yerleştikleri dış ülkelerin pulları olurdu gelen mektuplarda, o mektuplardan izlerdik ül-

kedeki ve dışarıdaki sağlık hallerini, hemşirelerin durum ve haklarını...

Ankara'da üniversitedeyken bir fotoğraf sergisi geziyordum, siyah beyaz bir fotoğrafı gördüm, mihlanıp kaldım. Keplerin fora edildiği günleri artık, pelerin deseniz uçan halı olup, çekip gitmişti ufkumuzdan, hemşireler daha rahat çalışabilecekleri pantolonlu forma giyiyorlardı iyi ki, sağlık koleji öğrencileri milli bayramlarda geçmez olmuştu, ama duvarda asılı fotoğrafı benim aşına olduğum zamanlardan çıkıp gelmişti. Yukardan çekilmiş bir fotoğraf, hemşire öğrencileri mavi okul formalarının üstünde kolalı beyaz askılı önlükleri, başlarında canım kepleri yürürken... Yalnızca kalın hilalmişçesine kepler görünüyor, engin, yüksek, güvercin sağanağı, kuş tufanı gibi.

Resme mihlanıp kaldığımı gördü sanatçı, sokuldu, satın alacağım ama cebim tamtakır kuru bakır... Biraz söyleştik, ince uzun fotoğrafı bana armağan etti ben de ona bir Kürt nakışçı kadına ördürdüğüm kilim desenli yün eldivenlerimi, o gün takmıştım, armağan ettim, ödeşir gibi olduk. O resim evimde asılı şimdi, onu armağan ettiğim Bayan Kilimci güvercin olup gelinmez göklere uçtuğundan...

Kaynaştıran, koruyup esirgeyen, hayatı ve sağlığı ciddiye alan, aldırın, hepimizi tekrar tekrar yaratıp, yoğuran, sağaltan, avutan, hasta olmayı engelleyen, medikal bilgi vermek kadar dert dinleyip, sırdaş olarak, gönül alarak, öğüt vererek, dost olarak, hem gönülden, hem akıldan hem sağlıktan can bahşeden hemşireler, var olsun...

İster ilki, ister ilk sanıldan önceki, okumuşu, ümmisi, can denende destekçi olana, bu mesleği cep hedeki sahra hastanelerinde, mahalle arasında, ilkin alaylı, sonra okullu yapanlar, eğitimini ömrü ve canı bahasına ülkeye getiren, okulunu kuranın kimliğinde, diğerlerinde de sonrakilerde de sürüp giden vefakâr ve korkusuz meslek kişiliğiyle dünyamıza konana göçene rahmet olsun...

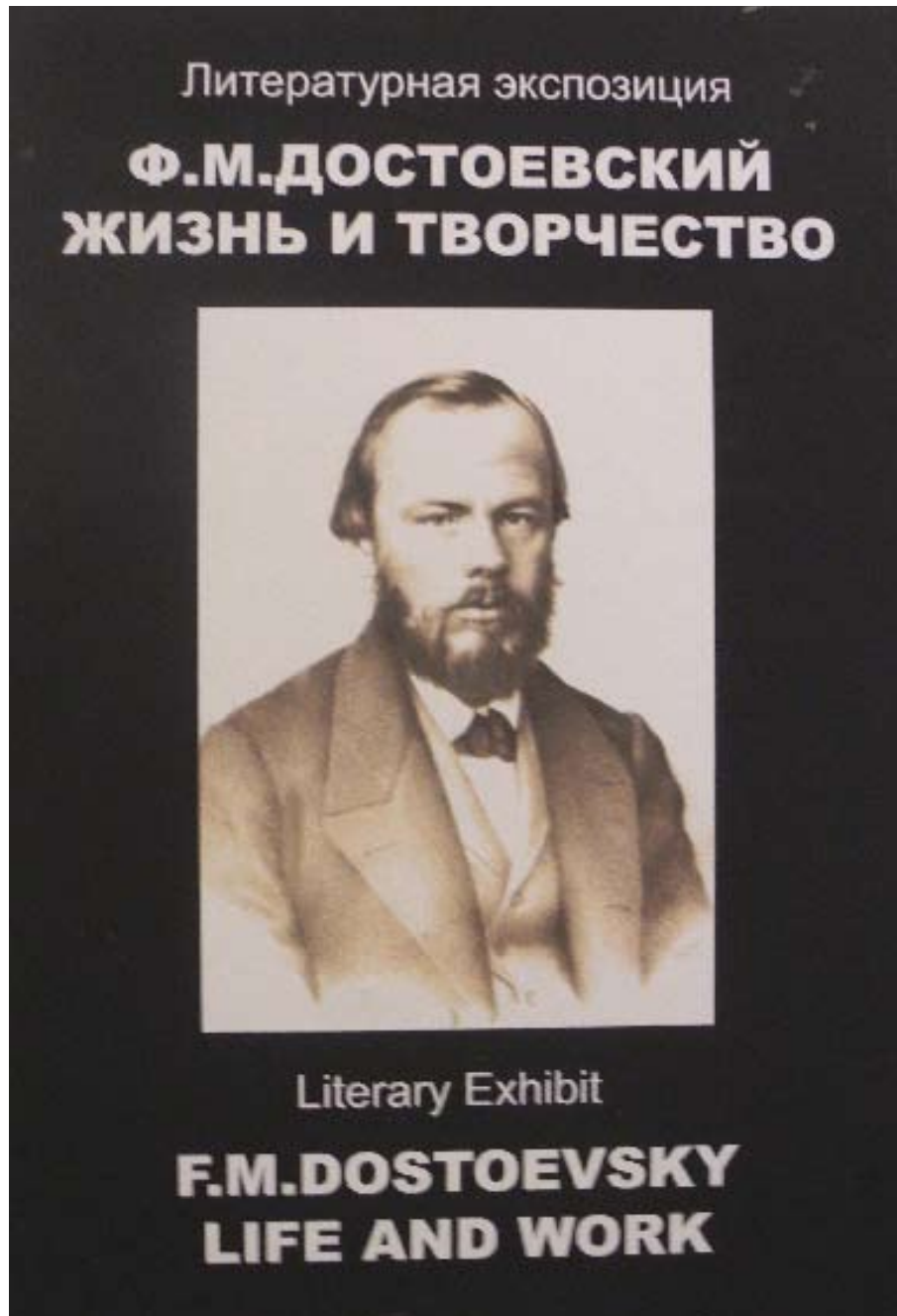
Onlar benim kahramanımdı, artık erkek hemşireler de var, ne güzel, ki erkeklerin de bu mesleğe alınması geçen yüzyılın başında düşünülmüş, kısmet günümüzüzmüş.

Kadın süngü takıp hayat denen savaşın ön safında cenk eden, sahici kahraman, bütün cephelerde en çok didinen ve bu yüzden kadın hemşirelere takıyorum madalyayı. Hemşireliğin tarihini de, hayatın ve ülkenin tarihini de onlarla okumanın ne büyük zenginlik olduğunu öğrettikleri için, minnetle. Ve elbet hepsine hasretle...

Bir Alacakaranlık Tanrısı

Kehanetlerle Yeni İnançlarla Eski

Bütün Çağların Yazarı Dostoyevski

Yazı: Sevda Kaynar

Soğuk bir St. Petersburg sabahı. Dondurucu soğuk kalın bir sis tabakası ile birlikte çökmüş. Neredeyse göz gözü görmüyor. Bu soğuk ve beyaz karanlığın içinde bir katile yürüyor. Önde ayaklarına prangalar bağlı, son sabahlarına veda etmek isterlerken hiçbir şeyi seçememeyenin acısı yüzlerinden okunan dokuz mahkûm. Arkada onları kurşuna dizilmek üzere götürülen idam mangası. Birazdan davullarını çalacaklar ve yüce çara isyan etmek cüretini ve küstahlığını gösteren bu dokuz kişiyi kurşuna dizecekler.

Katile idam hükmünün gerçekleşeceği meydana geldiğinde soğuk ışıltılı bir güneş bir an için aydınlatıyor etrafı. Ve biz bu dokuz kişinin içinde ayağı prangalı birini görüyoruz. Sinirli yüzünde, birazdan hayatı boyunca sorguladığı ölüm kavramına kavuşacak olmanın verdiği korkulu tüm duygular ve elbette ki haksızlığa isyan titreşiyor. Kimdir bu adam? Kimdir sonradan St. Petersburg'daki evinde sergilenen bu prangaları ayağına taktıkları için bütün Rusya'nın utanacağı bu adam? Bu adam öyle büyük biridir ki şayet o idam gerçekleşseydi dünya edebiyatı, psikoloji, bilim ve insan ruhlarını inceleyen milyonlarca kişi çok değerli ve önemli bir kaynağın varlığından habersiz olacaklar ve bir başka deyimle hep ileriye doğru giden insanlığın ayağına bir çelme takılmış olacaktı. Bu adam Dostoyevski idi çünkü. Çağının geç fark ettiği, Avrupa'nın fark eder etmez tüm düşün dünyasını bu yeni pusulaya göre şekillendirdiği büyük yazar. Hayatı acılar, yoksulluklar ve en önemlisi onu sürekli yoklayan sara krizleri ile geçen, insan ruhunun destanlarını yazarken kendi yoksulluğu ile sürekli mücadele eden adam. Bir an durup insanlık şunu söylemeli kendisine: "Acaba büyük insanlara karşı sağırlık ve körlük demek olan bir ilgisizlik bizleri kim bilir ne kadar önemli ve gerekli zaman atlamalarından yoksun kılıyor." Zaten Dostoyevski de benzer bir şey söylemişti çevresindeki herkese: "Hiçbir zaman doğru insan çıkmaz karşına. Ya zaman yanlıştır ya da insan." Sonra başka bir serzeniş: "Ben sizlerin ancak yarısına kadar yaptığı her şeyi tamamlamaktan başka bir şey yapmadım hayatım boyunca."

Hayatı Bir Romandı; Romanları da Bir Hayat...

Dostoyevski, Mikhail ve Maria Dostoyevski'nin oğlu olarak 11 Kasım 1821 tarihinde Moskova'da doğdu. Altı çocuklu bir ailenin ikinci çocuğuydu. Babası Mikhail, askeri cerrahlıktan emekli olduktan sonra Mariinsky Hastanesinde yoksullara hizmet eden bir doktordu.

Dostoyevski'nin hayatında baba kelimesi hep zalimliği çağrıştıracaktır. Son derece sınırlı bir adam olan Mikhail, özellikle anneye eziyet ediyordu. Dostoyevski baba kavramını mücadele, dayak ve hınc ile birleştirdi sürekli olarak. Ve babasının ölüm haberini aldığı anda şöyle dedi: "Onu o kadar öldürmek istedim ki kendimi katil sanıyorum şu anda." Dostoyevski'nin romanlarında bu baba figürü unutulmaz tipler olarak karşımıza çıkar. En belirgin olanı ise Karamazov Kardeşler'deki ayyaş, kötü kalpli baba Fyodor Pavloviç Karamazov'tur. Babasına duyduğu nefret bu adamın kuşkulu ölümünde iyice belirginleşir. Zaten Dostoyevski'nin babasının ölümü de kuşkulara yol açmıştı. Yanında çalışanların onun zalimliğine dayanamayıp öldürdükleri söylenir. Ne olursa olsun bir babanın ölümü yazarı çok etkilemiş hele bu ölümü istemekten dolayı yaşam boyu bir gizli suçluluk taşımaya neden olmuştur.

Ateş Fedya... Ama Habersizdi Bütün Dünya

Dostoyevski ilköğrenimini Moskova'da yaptı. Annesi tüberküloz hastalığı yüzünden öldüğü zaman,

Yazar, Raskolnikof'u kurgularken, mahallesindeki bir evden esinlenmiş. İşte o evin, Dostoyevski'nin müze evinde yer alan çizimleri. Sağda; yazarın yaşamış olduğu Petersburg'daki ev. Şimdi müze olan ev, işlek bir cadde üzerinde.

Eve merdivenden aşağı inilerek ve bu mütevazı kapıdan geçilerek giriliyor.

sert disipliniyle tanınan Petersburg Mühendis Okuluna gönderildi. Arkadaşlarının, sınırlı ve aşırı duyarlı bir yapıya sahip olduğu için "Ateş Fedya" lakabını verdikleri Dostoyevski, Petersburg'da zamanını kitap okuyarak, düşüncelere dalarak ya da kardeşi Mihail ile söyleşerek geçirdi. Babasının 1839'daki ani ölümünü burada öğrendi. Sara krizlerinin başlaması da bu yıllara rastlar. Okuldan asteğmen olarak çıkan yazar ancak bir sene subaylığa dayanabildi ve sonra istifa ederek kendisini tamamen yazarlığa adadı.

Umutlar Ve Umutsuzluklar...

Dostoyevski'nin Yaşamındaki Bileşik Kaplar

Dostoyevski ilk romanı İnsancıklar'ı 1846 da yayınladı. O devrin en yetkili eleştirmeni Belinski'den çok büyük övgüler aldı bu roman. Kendini zirvelerde hissediyordu genç yazar. Ama ondan sonra yazdıkları onda umutsuzluk yaratacak kadar ilgisizlik ve hatta alayla karşılandı. Yoksul evlerin, koyu karanlıkta yaşayan kuşkulu kişilerin, acıların ve inanılmaz tepkilerle ifade edilen yaralı gururların yazarı, bütün romanlarında işleyeceği hayal kırıklıklarını ve bu kırıklıklardan kaynaklanan değişik ve çoğu kez başarısız öç alma niyetlerini ilk kez belki de kendi içinde yaşadı.

Daha sonra yazdığı Beyaz Geceler, Bir Yufka Yürekli az çok ilgi gördü. Ama yazarlıktan umudunu kesen Dostoyevski politikaya atılmaya

Müze sergilenen Dostoyevski'nin el yazısı roman notları

karar verdi. Gel gör ki her zaman gizemini çözmeye çalıştığı, kimi zaman inandığı kimi zaman reddettiği kader onu hayatının bu döneminde belki de yazarlığına geri dönsün diye en acımasız bir hamle ile yakaladı.

Sibirya'ya Sürgün... Sara Krizleri, Eziyetlerle Geçen Sayısız Acılı Gün

Dostoyevski 23 Nisan 1849'da devlet aleyhine bir komploya katıldığı iddiasıyla sekiz arkadaşı ve ağabeyi ile birlikte tutuklandı. Ölüm cezasına çarptırıldı. Sekiz ay hapiste yattıktan sonra bir idam mangası onları idam edilecekleri yere götürdü. Sonra bir subay affedildiklerini yazan yazıyı okudu ve dört yıl kürek, altı yıl hapis cezasına çevrildi bu acımasız karar. Sibirya'daki Omsk Kalesine sürüldü Dostoyevski. Orada tanıştı suç ve ceza kavramları ile. Oradan çıktı çocuk karakterli ama en beklenmedik bir zamanda canileşebilen Rus karakterinin unutulmaz tiplerini yerleştiği Ölü Bir Evden Anılar romanı.

Taş kırdı, kolları damgalandı kafası tıraş edildi. Sara nöbetleri yüzünden hastaneye kaldırıldı sık sık. Ama bu nöbetleri o, bir başka gözle inceledi. Bir başka bakışla sara hastalığını ruhun inanılmaz boyutlara yükselişi, belki de Tanrı'yı görüşü sonra da şimşek hızıyla düşüşü olarak yorumladı. Eserlerindeki pek çok kahraman bu yücelişlere ve bu düşüşlere uğrarlar, bir insanın yaşayabileceği

Sol taraftaki bu küçük çalışma masasının arkasında, yazarın ölen çocuklarından birine ait sallan tahta oyuncak at duruyor.

en yüksek noktalara çıkıp, uçurumlardan düşen bir kayanın verdiği umutsuzlukla hayata dönerler. Sara Dostoyevski için duvarların ötesini görmesini sağlayan bir araç, bilinmedik ruh çıkmazlarına onu sürükleyen şeytani bir kılavuzdu adeta.

Sürgünde geçirdiği dört senenin ardından 1854'te er rütbesi ile Semipalatinsk'te zorunlu ikamete mahkûm edildi. Burada beş yıl görev yaptı. 1857 yılının şubat ayında veremli dul Maria Dmitrievna İsayeva ile evlendi. Nedeni yalnızca merhametti.

1860'ların St. Petersburg'u... Yaratıcılığın Müthiş Kurgusu

1859 artık özgürdü. Kardeşi Mihail ve arkadaşı N.N. Strahov ile birlikte Vremya (Zaman) ve sonra da Epoha (Dönem) adlı dergileri hazırladı. Bu dergilerde Slavcı düşüncüyü savunduğunu belirten yazılar yazdı. Ezilenler ve Ölü Evinde Anılar ile kendinden söz ettirdi. 1863 yılında arzuladığı Avrupa seyahatini gerçekleştirdi. Avrupada Dostoyevski bütün hayatını etkileyen bir tutku ile tanıştı. Kumar! Kendinden geçerek ve çılgınca umutlarla oynadığı kumar onu neredeyse sefaletle sürükleyecekti. Sonradan yazacağı kumarbaz romanının kahramanı gibi kumara bütün umutlarını bağlıyor, kaybettiği anda bile en büyük tutkuyla ve kazanma umuduyla yeniden rulete oturuyordu. Yanında Kumarbaz romanında adı geçen Polina (benzer isim) isimli bir kadın vardı. Hem ona olan karşılıksız tutkusu, hem aşktan bile daha üstün bulduğu kumar heyecanı bu büyük yazarı sürekli yayınevlerinden yazmadığı romanların karşılığı olarak para istemeye zorluyordu. Ve bir gece, yine kaybetmiş, umutlarının yerini artık kendisi ile kavga ettiğine inanmış kadere lanet okuyarak yürürken bir kilisenin ışığında durur ve bekler. Neyi beklediğini bilmemektedir. Ama o anlarda içinde özür dileme, tövbe etme, diriliş anlamına gelecek bir hamle yapma arzusu belirir. Sanki bir geri dönüş bir kendini buluş anı yaşamaktadır. O anda kumara son verir ve hayata döner. Bu ilahi anlamda bir varoluş etkisi taşıyan duyguya romanlarında çok sık rastlarız. Örneğin Suç ve Ceza'nın kahramanı Raskolnikov işlediği cinayetten sonra Sibiryaya sürgüne gideceği zaman zavallı sokak kızı Sonya'yı da yanında götürmek ister. Ve romanın en etkili yeri Raskolnikov'un Sonya'nın önünde diz çöktüğü andır. Onu engellemek isteyen kıza şu unutulmaz sözleri söyleyecektir: "Ben sadece

senin değil, dünyanın bütün acıları önünde eğiliyorum.”

Yazar 1872'ye kadar her biri bir başyapıt olan Budala, Ecinniler'i yayınladı. Karısı öldükten sonra sekreteri Anna Grigoriyevna Snitkina ile evlendi. Anna onun için gerçek bir destek, romanlarını yazmasında en büyük yardımcı oldu. Ama borçlar yakalarını bırakmıyordu bir türlü. Yeniden kumara başladı ve bu arada bir kızı oldu. Ancak kızı fazla yaşayamadı ve doğduktan kısa süre sonra öldü. Dostoyevski de bu yüzden büyük bir sarsıntı geçirdi. Yeniden Tanrı'yla hesaplaşmalar, yeniden inançla inançsızlık arasında aşılacak karanlık ve gizemi yazdığı romanlara yansiyacak olan yıllar. Kızının ve kardeşinin ölümü onun için sara kadar büyük bir travmaydı. Her büyük yazar gibi acısını

gözyaşları ile değil unutulmaz romanlarla yaşayacaktı. Karamazof Kardeşler'i 1879'da yazdı. Bütün zamanların en etkili ve gizemli romanı olan bu eserde Dostoyevski yazarlığının ve ustalığının doruğuna erişti. Tanrı ve Tanrı'sızlık, acı ve umursamazlık, aşk ve cinayet, şeytanla iş birliği, kısaca Dostoyevski'nin yaşamı boyunca çözdüğü, çözemediği ne varsa bu romanda usta bir anlatımla birleşip, bugünlere kadar ulaşan bir psikoloji birikiminin de kapısını açtı.

6 Haziran 1880 Puşkin'in Anıldığı Dostoyevski'nin Devleştiği Gün

O gün Puşkin'in heykelinin açılış günüydü. Bütün Rusya'da şenlikler vardı. Üç gün süren bu kutlamanın son günü Dostoyevski kürsüye çıktı. Ondan önce konuşan Turgenyev o kadar büyük bir ilgi uyandırmamıştı. (Dostoyevski ile Turgenyev'in arası hep açıktı. Hatta bir gün Dostoyevski onu ziyarete gider. Kibirli ve zengin Turgenyev yazarı aşağılayarak hiçbir söz söylemeden karşısında durur. Dostoyevski bunun üzerine onun çevresinde dönerek inceler gibi yapar ve çıkar gider. Sonradan yazdığı Ecinniler romanında Turgenyev'le alay eden harika bir bölüm vardır ki mizahın doruklarına çıkar yazar bu anlatımında.) Dostoyevski'nin konuşması ise halkta çok büyük bir coşku yarattı. İnsanlar bu büyük yazarın kelimelerinde gerçek değerini bulan Puşkin için gözyaşı dökerken bir yandan da Dostoyevski'nin dehasını kutsuyor, adeta bugüne değin ona hak ettiği önemi vermedikleri için özür diliyorlardı. Dostoyevski artık ününün doruğundaydı. Rusya'nın bu büyük evladı, Rus Milletinin karakterinden yola çıkarak insanlık dramalarını yaratmış bu büyük yazar, yorgun ama mutlu bir yüzle kendisini kutlayanları selamlıyordu. Ne yazık ki bu mutluluk kısa sürdü. Çünkü 28 Ocak 1881'de bir ciğer kanaması geçirerek hayata veda etti Dostoyevski. 30

Ocak'ta yapılan cenaze töreninde tabutun arkasından otuz bin kişi yürüdü. Eğer gelebilselerdi belki bütün Rusya katılacaktı bu törene. Rus ruhunu, Rus karakterindeki inanılmaz iniş çıkışları ve insanın inançla inançsızlık arasındaki tüm açmazlarını en derinlere inerek romanlaştıran bu insan her tür övgüye layıktı artık.

Dostoyevski'nin Romancılığı Ve Eşsiz Önsezisi; Kimsenin Ulaşamadığı Derinliklerde Gerçek İnsanı Yakalamanın mucizesi

Sıradan bir olaylar örgüsü olarak görebilir Dostoyevski'nin büyüklüğünü anlamamış kişiler onun romanlarını. Öyle ya nedir ki Suç ve Ceza. İki yaşlı kadını öldüren bir üniversite talebesi ve onun peşindeki polis müdürü. Nedir Karamazof Kardeşler? Sefih bir baba ve onun evlatları. Nedir Budala? Çok iyi kalpli bir prensin değişik bir aile içinde yaşadıkları. Bir büyük aşkın trajedisi. Nedir Ecinniler? Devrim kokan bir ortamda çelişik duygular yaşayan, acımasız Stavrogin, intihar meraklısı bir Krillov ve diğerleri. Nedir Delikanlı? Genç bir ruhun isyan ve boyun eğme arasında gidip gelen duyguları. Nedir Ölü Bir Evden Anılar? Sibiry'a'da geçen tutsaklık günleri... Nedir Yer altından Notlar? Bir yalnızın herkesi lanetlemesi. Ama işin içine Dostoyevski'nin kalemi girince bütün bu sıradan konular inanılmaz boyutlara erişiyor, insan bedeninden sıyrılıp kimsenin görmediği derinliklerde dolaşan ruhlara dönüşüyor ve suçlar ve cezalar ve günahlar birer film şeridi gibi gözlerimizin önünden geçiyor, her bir kahraman bir başka trajedinin, bir başka dramın içinde bir insanlık dersini oluşturuyor. Sadece insanlık dersi mi? Değil. Eşsiz bir deha bize ta o günlerden Rus ihtilalini haber veriyor, o günün modası nihilizmi bir vazgeçiş olarak yorumlayıp, o günün Rus dünyasındaki tüm durumları ortaya seriyor. İyiler ve kötüler harmanıdır bu. Ama kim iyi kim kötü belli de değildir o kadar. Budala'da deli gibi sevdiği kadını öldüren Rogojin çektiği ızdıraplar göz önüne alındığında bir insanlık trajedisi, hak etmediği cezaları çeken bir insan değil midir? Karamazof Kardeşler'deki İvan şeytanla konuşurken bir yandan da çok acı çeken, dünyaya isyan etmesindeki tüm haklı nedenleri bizim için de inandırıcı kılan genç değil midir? Alyoşa... ve Zosima Dede. Karamazof Kardeşler'in çok iyi iki insanı. Burada da Dostoyevski devreye giriyor kuşkularımız için. Zosima Dede ölmüştür ve onun başında bekleyenler ne onun

gücünü, ne iyiliğini ne de ilahi varlığını konuşurlar. Onlar sadece sıcakta bekleyen naaşının kokup kokmayacağını tartışıyorlardır. Tanrı inancına büyük bir hakaret değil de nedir bu? Bu gidip gelmeleri, bu inançsızlığın mantığı ve isyanı ile inancın umudu hep tartışma konusudur yazarda.

En büyük acılara düşer kahramanları. Raskolnikov cinayet işledikten sonra çaldığı paralara dokunmaz bile. Onun için şu soru vardır ve bu soru tüm suçların temelinde yer alır: "Paraya ihtiyacı olan bir genç insan, o parayı hiç kullanmayan, yaşlı ve çirkin bir cadıyı öldürmekte mazur mudur? Dahası da var: Örneğin Napolyon. Bir büyük zafere ulaşmak için olsa bile binlerce insanın ölümüne yol açmakta haksız olabilir mi?"

Sorular, sorular hiç bitmez. Dostoyevski romanında hiç alışık olmadığımız bir şey daha vardır. Bunu belki bir Rus anlayabilir ama sıradan okuyucu anlamakta çok zorlanacaktır. "Beni ne kadar aşağılarsanız ben daha aşağılarım kendimi. O nedenle kimse beni aşağılayamaz istediği biçimde." Bu anlayış hemen her kahramanda ortaya çıkar. Sefilliğin en dibindeki insanlar böyle savunurlar kendilerini. Acımasızlara karşı bir çeşit silahtır kendi benlikleri ve gururları. Örneğin Suç Ve Ceza'daki aşağılık ayyaş Marmeladov kendisini ölüme kadar götüren bir sefilliği anlaşılabilir kelimelerle böyle savunur. Kendisini aşağılayan karısı, fakirlik içinde yaşayan çocukları için hiçbir şey yapamamasının yanı sıra uçurumlara düşercesine içmektedir bu adam. Ama çaresizlik nedeni ile mi içmektedir, içtiği için mi çaresizdir, pek belli olmaz. Onun acılar içindeki dert yanışı sanki bir tek şu cümle anlaşılabilir diyedir: "Dünya o kadar alçak ve acımasızdır ki ezilenler yaptıkları her şeyde neredeyse haklı duruma geçebilirler."

Yazarın uzun saatler çalışma masasının karşısındaki bu kanapede uzanıp dinlendiği ve düşündüğü anlatılıyor müze rehberi tarafından. Eşyaların önündeki yaklaşmayı önleyen engeller nedeniyle bu kanepayı ancak bu kadar fotoğraflayabildik.

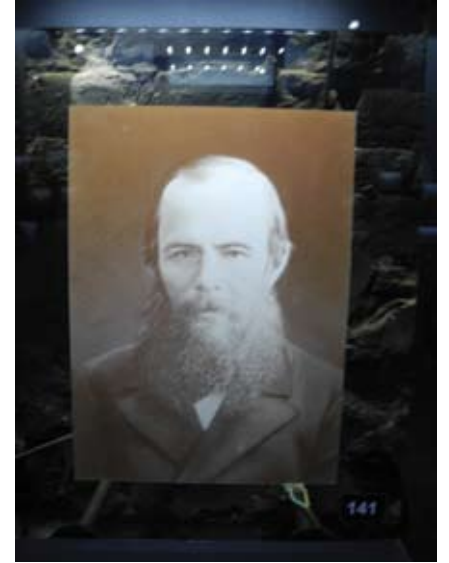

Evet, her sefil ve kötü insanın bir mazereti mutlaka vardır. Her iyi insanın içinde titreşen kötülüklerin olabildiği gibi. Prens Mişkin çok iyi bir insandır. Ama sevgilisini öldüren Rogojin için ne yapabildi? Ecinniler'deki Stavrogin o kadar kötü kalplidir ki küçük bir kıza saldırması Dostoyevski'de bile stresler bunalımlar yaratmıştır. Ama romanın sonunda bir de bakarız ki biz Stavrogin'e gizli bir hayranlık duymaktayız.

Acımasız katil Raskolnikov ile birlikte diz çökeriz dünyanın bütün acıları önünde. Yer Altından Notlar'da duvarın öte yanına geçerez. Bütün duyguların çözüldüğü, insanın her şeyi inkar edebileceği yahut kabullenebileceği, ölüme eş değer bir duvar ötesi. Dahası kendini bir sıçan olarak gören kahramanın sonradan Kafka'nın yazdığı Dönüşüm'deki hamam böceği Gregor Samsa'ya ilham verdiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Ölü Bir Evden Anılar belki de tüm Rusya'nın bir panoraması, çocuk karakterli Rus insanının tüm dünyaya karşı bir savunusudur.

Biraz daha ileri giderek şunu söyleyebilir miyiz acaba? Bütün bu kahramanları bir an için gerçekmiş gibi düşünelim. O zaman bu yaptıklarını değil tam tersini yapmazlar mıydı? Yani Raskolnikov gidip o yaşlı kadınları öldürür müydü? Stavrogin o küçük kıza saldırır mıydı? Vs.. O zaman ortaya bir başka gerçek çıkıyor: Bütün bunlar bu suçlar aslında bilinç altında yaşanan, hepimizin hiç de yabancı olmadığı şeyler. Belki de hepimiz bilinçaltında her gün suç işliyoruz ama gerçek hayatta bunlar olmuyor. Öyle ise Dostoyevski'nin dünyası bir bilinçaltı dünyasıdır diyebiliriz. Zaten sonradan gelen tüm yazarlar ve psikoloji biliminin ustaları onun söylediklerinden yararlandılar, bilinçaltına onun açtığı yollardan geçerek indiler. Acılar ve yoksulluklar içinde geçen bu hayat tüm dünyaya eşsiz bir miras bıraktı kısaca. Her insanın içinde bir başka insan daha vardır. Psikoloji biliminin ve edebiyatın başarıya ulaşmasındaki en büyük koşul bu ikinci insanı tanımak ve tanımlamaktır.

Evet, sözün sonuna geldik. Aslında hakkında çok eser yazılmış, çok incelenmiş bir yazarı bu kadar kısa bir yazıda anlatmak çok zor. Gelin onun tüm felsefesini özetleyen kendi sözleriyle bitirelim bu incelemeyi: "Üstün zekalı insanlarda paradokssal düşünceler oluşur. Onlar yaşamları boyunca bu düşüncelerinden dolayı ızdırap çekerler. Ve düşünceleriyle birlikte yaşamının bu denli acı verici, hatta imkânsız olması için yüksek bir fiyat ödemişlerdir." Kendi hayatı değil de nedir bu?

Yeşilçam Şarkıları

1964 senesi. O günlerin en beğenilen şarkılarından biri belki de en sevileni "Gözleri Ömre Bedel" kimin gözleri ömre bedel peki? Tabii ki Türkan Şoray'ın.

Yazı: Ayşe Yetmen

- Özellikle 60'lı yıllarda çekilen -o yıllar için çevrilen demek daha doğru olurdu ama...- Yeşilçam filmlerini belirleyen en önemli unsur, o günlerde çok revaçta olan bir şarkıydı. Ya film "o" adı taşıyor ya da senaryo "o"nun üzerine yazılırdı.

-1962 senesi. Başrollerini Leyla Sayar ve Göksel Arsoy'un paylaştıkları Gümüş Gerdanlık filmi. Yönetmen koltuğunda Ümit Utku var. Senarist ise, Tahir Olgaç.

Kanadını açarsın
Semalarda uçarsın
İnleyen bir ses duyarsan
Hemen bense koşarsın
Senden bana hatıra
Gümüş gerdanlık anne (...)

Filmin sırrını çözecek ve film boyunca ağlayan Leyla Sayar'ın gözyaşlarını dindirecek olan da bu gümüş gerdanlıktır zaten. Müzik Metin Bükey'e ait. Terennüm eden sanatçı ise o zamanlar Yeşilçam şarkılarını seslendiren Sevim Şengül.

Gümüş gerdanlık filmi 1972 yılında tekrar çekilmiş ve başlıca rollerini Murat Soydan ve Zeynep Aksu paylaşmıştır. Bu filmdeki şarkı bambaşka, söyleyen de Sevim Şengül'den sonra yıldızı parlayan Yeşilçam şarkıcısı Belkıs Özener'dir.

- 1964 senesi. O günlerin en beğenilen şarkılarından biri belki de en sevileni "Gözleri Ömre Bedel" kimin gözleri ömre bedel peki? Tabii ki Türkan Şoray'ın. Sadık Şendil ve Suavi Sualp geçerler daktilolarının başına Türkan Sultan'a ve şarkının sözlerine uygun bir senaryo hazırlarlar. Yönetmen koltuğunda ise Ülkü Erakalın oturuyor. Başlıca Roller, Türkan Şoray ile şöhreti yeni yeni parlayan Cüneyt Arkın ve Ekrem Bora'dadır. Şarkının sözleri şöyle:

Başrollerde bütün gözleriyle Türkan Şoray ve Cüneyt Arkın. Arım Balım Peteğim, sene 1964. Film, başrollerini Audrey Hepburn ve Gary Cooper'ın paylaştığı 1957 yılı yapımı "Love in the Afternoon"dan uyarılma gibi.

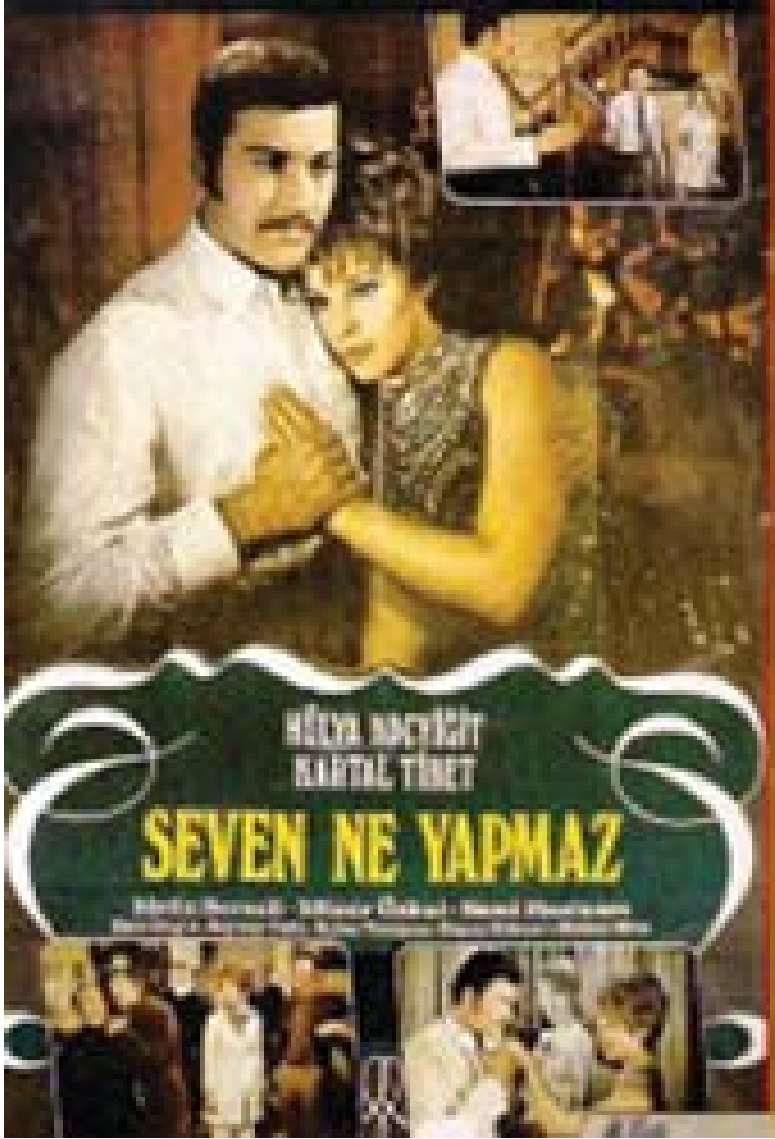
Gözleri aşka gülen
Taze söğüt dalısın
Gel bana her gece sen
Gönlüme dolmalısın
Tatlı gülüş pek yaraşır
Gözlerin ömre bedel
Ah ne güzel ne güzel
Seni sevmek
Ah ne güzel ne güzel
Sensiz elem bana yar (...)

Türkan Şoray'a Lütfi Akad "Gözlerinle oynayacaksın Türkan" demiş mi dememiş mi, Sultan bu, ikiletir mi hiç ustanın sözünü. Öylesine delici kullanmaya başlamış ki gözlerini, rivayet odur ki, bu film çekilerken yönetmen Cüneyt Arkın'ı çağırıp, "Türkan Şoray'ın gözlerinin içine bakma, yoksa ölürsün" demiş o da "Bakmam abi" diyerek emre itaat eylemiş. Filmde bakıyor sanıyorduk biz, meğer bakar gibi yapıyormuş, hâlâ yaşadığına göre.

- Bir yıl sonra yönetmen koltuğunda yine Ülkü Erakalın ve Veda Busesi filmi. Çünkü o yıla damgasını vuran, Şair Orhan Seyfi Orhon'un şiirinden bestelenen Hani o bırakıp giderken seni Bu öksüz tavrını takmayacaktın Alnına koyarken veda busemi Yüzüme bu türlü bakmayacaktın (...) sözleriyle başlayan "Veda Busesi" şarkısı. Bu kez Bülent Oran uygun senaryoyu yazmak için daktilo başında ama eser Turgut Ören'e ait. Turgut Ören filmin aynı zamanda görüntü yönetmeni. Türkan Sultan'ın karşında Tunç Okan hem de iki rolde Turgut ve Ekrem; yaralı yüzlü ve normal hali ile. Kenar mahalleden sırf kazada kaybettiği karısına çok benziyor diye gelin alınan Türkan'ın kocasının yüzünün yaralı tarafını gördüğündeki sahne, o vakitler pek moda olan bir Fransız filminden -Anjelik Fransızcası (Angélique)- etkilenilmiş gibi bir his uyandırırды seyircide.

- Müziğin filme hizmet ettiği film, Vesikalı Yârim. Genellikle filmlerin müziğe hizmet ettiği bir dönemde Akad usta müzikleri filminin hizmetine sunmuş. Şükran Ay, "Kalbimi kıra kıra bıraktın bir hatıra," "Senin en güzel yerin kahverengi gözlerin" ve de "Sana olan aşkıma imkân yok bilemezsin/ bir gönül kahrı için dertlere giremezsin" diyerek, terennüm ettiği şarkılarla, Sabiha'nın (Türkan Şoray) ve Halil'in (İzzet Günay) imkânsız aşklarını dillendirir. Vesikalı Yârim'i diğer filmlerden ayıran bir başka özelliği de evli kabzımal Halil'le, konsomatris Sabiha'nın sahici aşklarıdır. Yönetmen koltuğunda Lütfi Akad, senaryo Sait Faik Abasıyanık'ın Menekşeli Vadi Adlı kısa eserinden yararlanılarak Sefa Önal tarafından yazılmış. Müzik Metin Bükey. Ustanın en iyi filmlerinden biri belki de en iyisi. Oyuncularının "biz rol yapmayı bu filmde öğrendik" dedikleri bir hit film Vesikalı Yârim.

-Başrollerde bütün gözleriyle Türkan Şoray ve Cüneyt Arkın. Arım Balım Peteğim, sene 1964. Film, başrollerini Audery Hepburn ve Gary Cooper'ın paylaştığı 1957 yılı yapımı "Love in the Afternoon"dan uyarılama gibi. Billy Wilder'ın filminde olay Paris'te geçer. Çello öğrencisi Ariane'le (Audery Hepburn) Zengin ve çapkın işadamı Frank'ın (Gary Cooper) öyküsü. Muzaffer Aslan'ın filminde aşkın yaşandığı şehir İstanbul'dur. Zeynep (Türkan Şoray) ve Harun'un (Cüneyt Arkın) ilişkisi de orijinalinde olduğu gibi kıskanç bir kocanın karısını izlettirmek için

bir dedektif –her ne kadar bizde en azından o vakitler böyle bir müessese yoksa da- tutmasıyla başlar ve öyle gelişir giderken, olaylar birden alaturkalar.

Konservatuar öğrencisi Zeynep artık şarkıcı olmuştur ve de annedir. Dillerden düşmeyen şarkı ise,

Gözyaşım şarap olsa, her günüm azap olsa
Gül yüzüm harap olsa, yine seni seveceğim.
Arım balım peteğim, gülüm balım çiçeğim,
Bilsem ki öleceğim, yine seni seveceğim.
Ne emelim ne arzum kalmasa tek umudum
Erisem yudum yudum yine seni seveceğim
Arım balım peteğim gülüm balım çiçeğim.

- Yeşilçamın harıl harıl çalıştığı yıllar, bir seneye sığdırılan yüzlerce film, dillerde her gün yeni bir şarkı. Sene yine 1970 ve Karagözlüm beyaz perdede. Başrolde yine Türkan Sultan ve de Kadir İnanır. Orhan Gencebay'ın arabesk şarkılarıyla arz-ı endam etmeden önce belki de en sevilen eseri:

Sevemedim karagözlüm
Seni doyunca, hep kıskandım
Seni yıllar boyunca (...)

Balıkçı güzeli sonradan şarkıcı, Azize (Türkan Şoray) ile Besteci Kenan'ın (Kadir İnanır) aşkı. Yönetmen koltuğunda Atıf Yılmaz, şarkıya uygun senaryoyu kaleme alan ise Bülent Oran. Filme adını veren "Sevemedim Karagözlüm" şarkısı ise de, ben filmdeki balıkçı şarkısını daha çok sevmiştim:

Ey kız balık mı aldın yoksa koca mı aldın
Kör miydi gözlerin oh oh mini kız
Onu gece mi aldın
Kalkan balığına bakın usta keseri gibi
Arkası kamburlaştı oh oh bey amca
Eşek semeri gibi (...)

- Yine bir şarkı ve şarkıcı filmi Adını Anmayacağım bu kez başrolde Hülya Koçyiğit ve Cüneyt Arkın var. Ünlü bir şarkıcı iken evlenip evinin kadını olan Gül (Hülya Koçyiğit) ve hukukçu Engin'in (Cüneyt Arkın) dramatik öyküsü. Mutlu evlilik Engin'in Kore savaşına gitmesi ve oradan öldü haberi gelmesiyle biter. Ama Gül artık bir annedir bildiği iş ise şarkıcılıktır. Gül'ün sahnelere geri dönmesi ise kaderi. Gazino ortamı malum, mutlaka kötü bir adam olacak ve de olaylar bu yönde gelişecek. Dillerde ise şu sözlerle başlayan,

Aşkınla yana yana
Kül olsa da ocağım
Bu gönül sayfasını
Artık kapatacağım
Geçse de gençlik çağım
Boş kalsa da kucağım
Sözümü tutacağım
Adını anmayacağım (...)

o günlerin şarkısı. Yönetmen Orhan Elmas, Senarist Fuat Özlüer. Yapım yılı 1971.

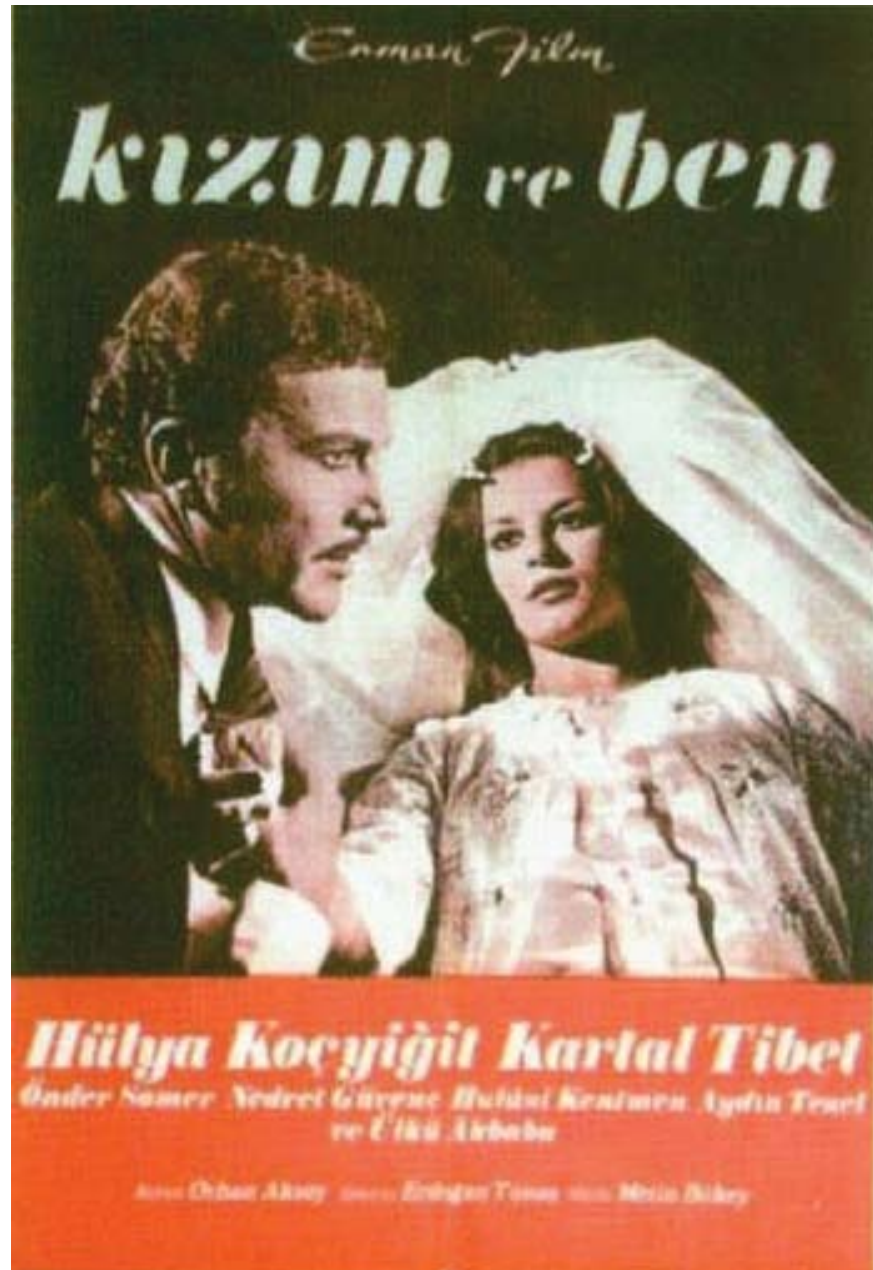
-Başroller Hülya Koçyiğit ve Kartal Tibet'in. Film, Kızım ve Ben. Bu filmde neredeyse baştan sona sözleri "Sen kalbimdeki sen, sen gönlümdeki sen/ sen unutmak istemediğim/ sen unutamadığım/ sen ömrüm benim..." sözleriyle başlayan şarkı, film boyunca hiç seslendirilmemiş, Leyla (Hülya Koçyiğit) hiç şarkıcı olmamış ama şarkının ezgisi her zaman fonda kulaklardan gönüllere akmıştır. Bu şarkı gibi, bir başkası daha vardır, o da Murat'ın (Kartal Tibet) kederini sokaklara vurduğu bir karede kullanılmıştır. Şöyle ki "dışarıda bir yaz yağmuru yaş sokaklar sensiz bensiz/ akşam olmuş ılık rüzgâr/ loş sokaklar sensiz bensiz" diye devam eden giden bir şarkı. Bu iki şarkı da hemen hemen film şarkıları olarak kalmış ne radyolarda çalınmış ne de plakları yaygınlaşmıştı. Yönetmen Orhan Aksoy. Senaryo ise, Erdoğan Tünaş'a ait. Yıl 1969

- Seven Ne yapmaz, yine başroller Hülya Koçyiğit ve Kartal Tibet'in. Aristokrat bir ailenin kızı Pola ile yoksul besteci Hüber Gran'ın 1770 yılında Paris'te yaşadığı aşkın romanından esinlenerek Kerime Nadir'in kaleme aldığı eserden senaryolaştıran Erdoğan Tünaş. Yönetmen Kızım ve Ben de olduğu gibi, Orhan Aksoy. Zengin kız (Hülya Koçyiğit) yoksul besteci Fikret (Kartal Tibet). Şarkıyı okuyan ise, Esin Engin'dir. Konu daha önce, 1947 yılında aynı adla çekilmiştir.

Bana kollarını uzatsan biraz
Sana kul olurum seven ne yapmaz
Gel öldür bu ömür böyle tükensin
Sana bin can feda seven ne yapmaz.

Sözleri böyle olan şarkı, filme hem adını vermiş, hem de Esin Engin'in o yumuşacık sesinden sık sık dinlenmiştir.

- Yıl 1969 Kamuran Akkor'un sesinden "Dağlar Kızı Reyhan" şarkısı ortalığı kırıp geçiriyor. Yeşilçam durur mu, bu şarkının adıyla bir film yapılmalıdır. Bu konularda film yapmasına pek alışık olmasak da bu kez yönetmen koltuğunda Metin Erksan vardır. Senaryoyu yazmak da Bülent Oran ve filmin yapımcısı da olan Muzaffer Arslan'a düşmüştür. Başrollerde Filiz Akın ve Kartal Tibet. Bu senaryoda kız ve erkeğin şartları aynı olmasına ayındır ama kızın hem kendi,

hem sesi güzel olunca, işler değişir tabii. Ortaya zengin ve güçlü biri çıkar üstelik adam gazinocular kralıdır da. Nişanlıları ayırır. Kız gazinolarda şarkıcı olurken, oğlana da mahpushanenin yolu gözükür. Reyhan (Filiz Akın) sahnelerde Kamuran Akkor'un sesinden "Dağlar kızı Reyhan/Analar kuzusu Reyhan" adlı şarkıyı söyler mahzun yüzü ve güzel fiziğiyle...

- Film, Oyun Bitti başrollerde Filiz Akın ve Cüneyt Arkın var. Sene 1971. O yılın dillerden düşmeyen şarkılardan biri de "Oyun Bitti" dir. Yönetmeni Orhan Elmas, senaryosu ise, Orhan Elmas ve Fuat Özlüer'in kaleminden. Zeynep (Filiz Akın) şarkıcı, Doğan ise araba tamircisidir. İkilinin zamanın en ünlü otelinin asansöründe tesadüfen karşılaşmaları, onların birbirlerine kendilerini farklı insanlar olarak tanıtmalarına neden olacaktır. Masum bir oyun gibi başlayan bu kandırmaca film ilerledikçe içinden çıkılmayan olaylara neden olacak, yanlış anlaşılmalarda silsilesiyle de sevgililer kendi kaderlerine savrulup gideceklerdir.

Sahnelerde tüm şıklığıyla Filiz Akın ve "Oyun Bitti" şarkısı:

Yıllardır aramızdaki
Sevgimiz hep yalan mıydı
Kapat kapat perdeleri
Bu komedi oyun bitti (...)

Yeşilçam şarkıları bu kadar değil tabii ki, filme adını, konusunu vermiş ya da filmlerde sık sık seslendirilen, bazı şarkılar vardır ki seyircinin gönlünde taht kurmuştur. Bu şarkılara hayat veren seslerin sahipleri de filmine göre, Sevim Şengül veya Belkıs Özenler yahut Handan Kara bazen de Şükran Ay olmuşlardır. Filmleri dillendiren şarkılardan kimileri: "Benim gözüm sende", "Nasil geçti habersiz", "Nisan yağmuru", "Aşkım bahardı", "Asmam çardaktan", "Sevil neşelen", "Dudaklarında arzu", "Damarımda kanımsın", "Senin yüzünden", "Buğulu gözler", "Karakolda ayna var" gibi... Bir de altmışlı yılların başında, film jeneriğinde henüz Rum vatandaşlarımızın isimlerine rastlanırken, bestesi ve güftesi Hafız Sadettin B.'ye ait "Prozit" adlı şarkı vardır; açılırsın güzelim birkaç kadeh içelim diye başlayan ve pek çok siyah beyaz filmin fethan sahnelerinde terennüm edilen.

Kaynak: [sinematurk.com](http://www.sinematurk.com) (Fotoğraflar ve film afişleri)

Kaynak: http://www.akormerkezi.com/muazzez-ersoy-adini-anmayacagim-sarki-sozu_sarki-jfnpj.html

Son Haremağalarından Nadir Ağa

Yazı: Özgül Özdemir

Osmanlı tarih yazımında üzerinde en çok çalışılan dönemlerden biri de II. Abdülhamid Devridir (1878-1908). Kimilerine göre “Kızıl Sultan” olarak temsil edilen bu padişah, kimileri içinse “İslam’ın koruyucusu” rolü ile tarih sayfalarındaki yerini almıştır. Tarihçinin göreceli olarak politik pozisyonundan uzak kaynaklar da elbette mevcuttur.¹

Bu yazının konusu ise ilhamını yine bu dönemden alarak, odağını II. Abdülhamid’in çok yakınındaki bir haremağasının yaşamına çevirmeyi amaçlıyor. “Muhasib” sıfatıyla karşımıza çıkan Nadir Ağa’nın bu yazıya konu olmasındaki en büyük neden esirciler tarafından hadım edilerek köleleştirilen ve sarayda kul/harem tipi köleliğin içinde istihdam edilmesinden ileri gelmekle birlikte, tarihten silinmiş varlığını anımsatmaya dair bir pencere açmasıdır.

Yazının ilerisindeki bölümlerde anlatacağım şekilde, sarayda yaşayıp padişaha bu kadar yakın olabilen bir insana nasıl köle denebilir diye kafası karışanlara hatırlatmakta fayda var ki, Osmanlı’da kölelik başlığı altında alt başlıklar mevcuttur. Bunlardan biri de kul/harem köleliğidir.²

Kul/harem sınıfı kategorisinde olan müsahiblerin, Osmanlı köleleştirilenleri kategorisine sokulup sokulamayacağına Toledano’nun vermiş olduğu cevap manidardır: “Önceki eserlerimde olduğu gibi burada da görüşüm şudur ki, sosyal tahlil açısından da bakacak olursak padişahın tüm yasal kullarını köleleştirilmiş kişiler olarak görmek gerekir. Bu bütüncül, kapsayıcı bir duruştur yani kul/harem köleleri ile diğer tür Osmanlı köleleri arasında bir tür farkı yoktur ama Osmanlı köleliği kategorisi içinde bunlar arasında derece farkları kesinlikle vardı.”³

Yine akılda tutulmalıdır ki bu kişiler kendi rızaları dışında alınıp satılmış, yaşadıkları coğrafyadan kopartılmıştır. Ayrıca Nadir Ağa hadım edilerek bir insanın hayatında olabilecek en büyük felaketlerden birini yaşamıştır, sarayın en gözde insanlarından olarak bir yaşam sürmesi bu insanlık ayıbını örtmeye yetmeyecektir. Leslie Pierce’in altını çizerek söylediği gibi Osmanlı bağlamında “seçkin köle olmanın ayrıcalıkları geçiciydi.”⁴

Özellikle ileride göreceğimiz şekilde Nadir Ağa’nın neredeyse canına mal olacak bir ayrıcalığa sahip olmayı kim ister ki?

Nadir Ağa’nın yaşamına geçmeden önce yukarıda geçen “musahib” kelimesinin ne demek olduğuna kısaca değinelim. Musahib kelimesi Arapça kökenli bir kelime olan musahabe, Osmanlıca bilenlerin biraz dikkatlice baktığında göreceği üzere sohbet kelimesinden türemiştir, arkadaşlık yapmak, eşlik ve

refakat etmek gibi anlamlara gelir. Musahib ise, arkadaşlık sohbeti güzel anlamına gelir.⁵

II. Abdülhamid’in huzurunda musahiblik eden dokuz kişi vardı. Bunlar, Başmusahib, İkinci, Üçüncü ve Dördüncü Musahib olarak adlandırılır diğerlerine de “Musahib Ağalar” denilirdi.

(Ayrıntılı kaynakça için bakınız: Kemal Karpat, İslâm’ın Siyasallaşması: Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde 1 Kimlik, Devlet, İnanç ve Cemaatin Yeniden Yapılandırılması, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 287-290 EHUD R. Toledano, Suskun ve Yokmuşçasına, İslam Ortadoğusu’nda Kölelik Bağları, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2 İstanbul, 2010, s.123 A.g.e, s.20 Toledano seçkin haremdeki kadınlar ile erkekler dünyası arasında aracılık yapan hadımların da kul/harem sınıfında değerlendireceğini söylüyor. Leslie Peirce, Ahlak Oyunları. 1540-1541. Osmanlı’da Ayntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet, çev. Ülkün Tansel, Tarih Vakfı, İstanbul, s.412. 5 Halil İbrahim Bulut, “Alevi- Bektaşî Geleneğinde Sosyal Dayanışma ve Kardeşlik Kurumu Olarak Musahiplik”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi, 65, 2013, s.103. Alıntı yaptığı: İbn Manzûr, Lisân’ül Arab, VIII, 200, 2000.)

Özellikle ileride Ayşe Osmanoğlu’nun aktardığı şekilde 19. yüzyılda tamamen siyahlardan oluşan bu kişiler yine de diğer harem Ağaları gibi değillerdi. Yalnız Padişah’ın hizmetini yaparlardı. Musahiblerin esas görevleri ise şöyledi: Birinci vazifeleri Sultanın dairesinde kapıda nöbet tutmaktı. Gelen kâğıtları ve gelen paşalarla beyleri, harem kapısının zilini çalarak nöbetçi haznedara söylerlerdi. O da Sultana arz ederdi. Sonra cevaben alınan emir tekrar musahibine bildirilirdi. Musahibler bazen kendileri de gelip huzura arz ederlerdi. Bir diğer vazifeleri de Sultan tarafından kadın efendilere, hatta şehzadelere emir götürmek ve cevap getirmektir. Musahibler önu tamamen ilikli siyah redingot giyerlerdi. Gerek Darüssade Ağası, gerekse musahibler padişah öldükten sonra yeni padişaha hizmet etmez, çıkıp istedikleri gibi yaşarlardı. II. Abdülhamid’in kızı Ayşe Osmanoğlu’ndan edindiğimiz bu bilgiye eklemek de gerek ki aslında ne padişah zamanında ne de padişah öldükten sonra istedikleri gibi hareket edebilir bu kişiler. Mesala V. Murat tahtan indirildiğinde İhsan isimli Harem Ağası azat edilmişti edilmesine lakin bu azat Toledano’nun belirttiği üzere kısıtlı bir azat idi çünkü padişah, Harem Ağalarını kutsal Mekte kentinde hizmet etmeleri koşuluyla azat ediyordu⁶

Harekat Ordusu’nun Selanik’ten İstanbul’a gelmesi ile değişen tek hayat II. Abdülhamid’ininki olmadı, ona yakın olan pek çok insanın yaşamı da onun “düşüşüyle” kaçınılmaz olarak değişti.

Osmanlı sarayının son dönemine şahitlik eden bir kurum olan musahiblik, Abdülhamid ile birlikte düşüşe geçen kurumlardan bir tanesi. Yaşamlarının son bulması, bir geleneğin de sonlanması başka bir deyişle. Geriye onları anacak ne bir aileleri ne de yakınları olan musahiblerden biri olan Nadir Ağa bu yazının konusu edilerek yukarıda da belirttiğim gibi tarih sahnesindeki yeri anımsanmaya çalışılacaktır.

İlk olarak Hakan Erdem'in Osmanlı'da Köleliğin Sonu kitabında rastgeldiğim Nadir Ağa'ya olan merakım da bu şekilde başladı demek yersiz olmaz. Hakan Erdem "II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Politikası ve Jön Türklerin Gelişi" başlığı altındaki altıncı bölümde şöyle yazıyordu: Abdülhamid, ailesinin bir bölümü ve birkaç kölesiyle birlikte Selanik'e sürüldü. Padişah haremının dağıtılmasına ve mahlu (tahtan indirilmiş) sultanın mutlakiyet rejiminin araçları oldukları düşünülen kullarının cezalandırılmasına aynı sırada başlandı. Saray haremağaları hapse atıldı. İçlerinden biri, Başmusahip Cevher Ağa, ayaklanmayı kışkırtmış olan ve pek iyi bilinmeyen Cemiyet-i Muhammediye'nin kurucularından biri olmakla suçlandı. İdamı halk önünde gerçekleştirildi ve servetine hazine tarafından el konuldu. Üçüncü Musahib Nadir Ağa, ancak ayaklanmaları için askerlere rüşvet verdiğini kabul ederek ve Abdülhamid'in kıymetli eşyalarının yerini Makedonya'dan gelenlere göstererek hayatını kurtarabilmişti.⁷

Yukarıdaki alıntıda açık şekilde söylendiği gibi Cevher Ağa İttihad ve Terakki'nin yönetime el koymasıyla hayata gözlerini kapatırken, Nadir Ağa bir şekilde beraat etmeyi başarmıştır. Peki, sermusahibin idam edildiği bir yargıdan Nadir Ağa canını nasıl kurtarmış olabileceği sorusu doğrusu benim açımdan merak konusu. Üstelik Nadir Ağa çok sevdiği padişahının ölümünün (1918) ardından tamı tamına otuz dokuz yıl sonra yani 1957 yılında hayata veda etmiştir. Nadir Ağa'nın görece geç vefatı ile elimize onun kendi ağzından aktardığı dergi yazıları kalmıştır.

Ehud R. Toledano'nun Suskun ve Yokmuşçasına isimli kitabında, kitabın başlığının da belirttiği üzere kendi sesleri ile ekseriyetle namevcut bir alanda Nadir Ağa'nın vermiş olduğu röportajlar ve dikte ettirdiği risale oldukça kayda değerdir. ⁸

(Kaynaklar: 6 Toledano, s.53 Y. Hakan Erdem, Osmanlı'da Köleliğin Sonu 1800-1909, çev. (Bahar Tırnakçı), Kitapyayınevi, İstanbul, 7 2004 ,s.186 Dergi yazıları için: Münir Süleyman Çapanoğlu, "Abdülhamidin En Yakın Adamı Nadir Ağa Eski Efendisi İçin 8 Neler Söylüyor", Yedigün , Sayı: 83, 1934, s.19-21 ve 29, "Nadir Ağa", Hayat, Sayı: 60, 29 Kasım 1957, s. 6-7, Hasan Ferit Ertuğ, "Musahib-i sani Hazret-i Şehyari Nadir Ağa'nın Hatıratı-I", Toplumsal Tarih, Sayı: 49, Ocak, 1998, s. 7-15, Hasan Ferit, "Musahib-i sani Hazret-i Şehyari Nadir Ağa'nın Hatıratı-II", Toplumsal Tarih, Sayı:50, Şubat, 1998, s. 6-14)

Musahiban-ı Hazret-i Şehriyariden Nadir Ağa

Arşiv kaynakları, ikincil kaynaklarda ve kendi anlatısında da göreceğimiz üzere Nadir Ağa padişah tarafından oldukça sevilen, yetenekli bir gözde. Sema Ok Haremağaları isimli kitabında "Nadir Ağa" başlığı altında şunları söylüyor: Nadir Ağa kendini kısa bir sürede yetiştirip, dürüstlüğünü ön plana alışı padişahın kararlarını da etkileyecekti. Bu ise ona büyük nüfuz kazandırmıştı. Abdülhamid'in daima yanında bulunur hemen hemen bütün hizmetlerini görürdü. ⁹

Arşiv belgeleri de Nadir Ağa'nın almış olduğu madalyaları sıralaması bakımından yeteneklerini destekler niteliktedir. Şöyle ki hicri takvime göre Zilkade ayının 1313 (1896) yılında Sanayi Madalyası, 1315 (1898) tarihinde müsahib-i salis hazret-i şehriyari Nadir Ağa'ya Yunan muharebe madalyası

ihsan edilmiştir. Bu tarihten iki yıl sonra altın liyakat madalyası ihsanı ile ödüllendirilmiş, 1318 (1901) yılında da İran Şahı tarafınsan Şir ü Hurşid nişanı hediye edilmiştir. 10

Ayşe Osmanoğlu'nun anılarında yer verdiği şekliyle Paris'ten II. Abdülhamid'e ilk defa bir otomobil gönderildiği zaman sarayda bunu kimse kullanamamış, Nadir Ağa ise mükemmel surette çalıştırıp bahçede dolaşmıştı. Büyük havuzda olan motorlu bisikleti yine Nadi Ağa kullanırdı.11

Abdülhamid'in arkasında gölge gibi yürüyen bu adam kimdir peki, arşiv kaynakları bu konuda bize çok fazla yardımcı olmazken Nadir Ağa'nın kendi ağzından kâğıda döktüğü iddia edilen hatırat ve gazete yazıları bu açıdan oldukça önemli. Hasan Ferit Ertuğ'un Toplumsal Tarih Dergisinin iki sayısında Musahib-i Sani-i Hazret-i Şehr-Yari Nadir Ağa'nın Hatıratı I-II isimleri ile taşıdığı yazının birincisinde bu hatıratın Fehmi İnce tarafından Nadir Ağa'nın anlattıklarının kâğıt üzerine dökülmüş şeklidir diye not düşülmüştür.12

Bu hatıratta Nadir Ağa memleketinin, Habeşistan'ın Galle kısmında olduğunu, buranın ahalisinin Müslüman olduğunu ve doğduğu yerin tam adının Galle'nin Gümebadula Kasabası olduğunu yazdırmış ve ailenin en küçüğünün o olduğunu söylemiştir.13

Oysa ki 29 Kasım 1957 yılında Hayat Mecmuasında ismi verilmeyen muharrir tarafından "bu satırlar ölümünden henüz birkaç gün önce son derece meraklı ve dikkate şayan hayatı Nadir Ağa'nın kendi ağzından dinlenerek yazılmıştır" notu düşülerek, şöyle yazılmıştır:14 Herkes benim Afrikalı olduğumu bilir, fakat kimse Afrika'nın neresinden geldiğimi bilmez. Ben Habeşistanlıyım, Habeşistan'ın en güney kısmından...

(Kaynaklar: Sema Ok, Haremağaları, Kamer Yayınları, İstanbul, 1997, s. 71 9Sırasıyla bakınız : BOA: İ.TAL, 96, 58, 1313 Za 05; İ.TAL, 135, 79, 1315 Za 15; İ.TAL, 208,11, 1317 Z 09; İ.TAL, 10 227, 36, 1318 C 20 Yılmaz, Ömer Faruk, Sultan Abdülhamid Han'ın Harem Hayatı, Eylül Yayınları, 2002, s. 98 11 12 Hasan Ferit Ertuğ, "Musahib-i sani Hazret-i Şehryari Nadir Ağa'nın Hatıratı- I", Toplumsal Tarih, Sayı: 49, Ocak 1998, s.7. Ayrıca "uzun yıllar A. Nihal Ertuğ tarafından muhafaza edilmiş, ailenin bir diğer ferdi Ferhunde Boylu tarafından yeni harflere aktarılmış ve hasbelkader Nadir Ağa'nın köşkünde doğmuş ve büyümüş olan, çocukluk yıllarında Nadir Ağa'yı yakından tanıma şansına erişmiş olan tarafımdan yayına hazırlanmıştır" notu düşülmüştür. İbid. s.14 13"Nadir Ağa", Hayat, Sayı: 60, 29 Kasım 1957 s.7. 14)

"Pek küçük bir çocuk olarak esirciler tarafından kaçırılmama rağmen köyümün ismini çok iyi hatırlarım: Limnu!..15

Hatıratındaki kaçırılma hikâyesi ile gazete röportajında iki kez kaçırıldığını söylüyor, yalnız hatıratta daha ayrıntılı şekilde bu kaçırılış öyküsünü öğrenebiliyoruz. İlkinde 7-8 yaşlarında olan Nadir Ağa danaları gezdirirken, "bize" benzeyen dediği yabancı bir adamın uzaktan işareti ile onu ve arkadaşlarını çağırdığını söylüyor. Daha sonra ise bu adamın beyaz olduğunu görünce ondan korktuğunu anlatıyor, benzerlik adamın kıyafetleri ve konuşmasından kurulmuş olsa gerek çünkü adamın rengi "beyaz". Ona verileceğini vaat edilen şeylerin cazibesine dayanmadığından esircinin peşine düşüyor. Yol, köyünden uzaklaştıkça içine şüphe düşüyor " acaba beni kesecek mi yoksa yiyecek mi" diye düşünmeye başlıyor. Esirci onu başka bir köyde bulunan eve getiriyor, o ise sabahında ev sakinleri uyurken kaçmayı başarıyor. Oysa Hayat Mecmuasında: "Birincisinde esircilerin elinden kurtuldum. Gece yarısı kaçtım. Aslanların, fillerin ve ormanların içinden geçerek eve döndüm.16"

İkinci kez esircilerin elinden kurtulamayan Nadir Ağa, Hayat Mecmuasında Cibuti olduğunu tahmin ettiği bir limandan karşıya, Suudi Arabistan'a Mekke'ye oradan da Medine'ye götürüldüğünü, o zaman Afrika'dan getirilen esirlerin satıldığı en büyük pazarın burası olduğunu, kendisi ile birlikte 200 zencinin olduğunu ve hepsinin birer birer satılırken, zayıflığı ve çelimsizliğinden dolayı onu kimsenin satın almadığını söylüyor. Mekke'den Medine'ye döndükleri vakit şeriflerden bir zatın annesinin onu acıyarak satın aldığını, 1850 yıllarında 10-12 yaşlarındayken Mekke'den İstanbul'a geldiklerini anlatıyor. Oysa hatıratında daha da

ayrıntılı olarak anlatılan kaçırılış "hikayesinde", Medine'de değil Mekke'de satıldığını, fakat çok zayıf olduğu için kimsenin onu beğenmediğini ve esircinin ona her gün yağ içirdiğini söylüyor. Sonrası ise şu şekilde: "Nihayet bir müddet sonra yanıma gelen bir adam beni muayene etmeden alıp götürdü. Büyük bir konağa soktu. Minder üzerinde bir hanım oturuyordu. Ben ağlıyordum." Bunun üzerine hanımın "Seni evladım yapacağım" dediğini, geldiği evin Emir Abdullah'ın evi olduğunu ve gördüğü kadının onun hanımı Seyyare Hanım olduğunu aktarıyor. Orada üç yıl boyunca bir evlat sevgisi ile çok iyi şekilde yetiştirildiğini naklediyor. Günün birinde Şerif Avnürrefik Paşa ve Vali Nafiz Paşa'nın saraydan gelen bir emre mebni Türkçesiz birkaç Ağanın bulunup saray-ı hümayuna gönderilmesi talebiyle kendini sarayda bulunduğunu anlatıyor.17

Yukarıda Nadir Ağa'nın başarılarından söz etmiştik. Ayşe Osmanoğlu Nadir Ağa için Abdülhamid'e çok yakın insanların başında geldiğini, 1885 (1303) senesinde Hicaz'dan gelerek saraya alınmış ve dört sene sonra musahibliğine çıkmış olduğunu kaydediyor.18

Yedigün Mecmuasında da Münir Süleyman'ın "Saraya nasıl girdiniz?" sorusuna, hicri 1303'te Hicaz'dan geldim. Doğruca saraya girdim. Geldiğim gün beni yanına aldı rahmetli... Dört senede musahibliğe kadar çıktım.19

Padişahla karşılaşması ise farklı anlatımlar sergilese de özünde padişahın dikkatini ve ihsanını kısa sürede çekmesi yönünde. Hayat Mecmuasındaki röportajında padişahın karşısına getirilen 22 çocuk içerisinde sultanın ona gülerak yaklaşması, "Gel bakalım" buraya dedikten sonra gelmemesi üzerine nedenini sorup, çocuğun Türkçe bilmediğini öğrenmesi üzerine onunla Arapça konuşmasını anlatılıyor. 20

Ayşe Osmanoğlu'nun anılarında yer verdiği şekliyle Paris'ten II. Abdülhamid'e ilk defa bir otomobil gönderildiği zaman sarayda bunu kimse kullanamamış, Nadir Ağa ise mükemmel surette çalıştırıp bahçede dolaşmıştı. Büyük havuzda olan motorlu bisikleti yine Nadi Ağa kullanırdı.

(Kaynaklar:15 İbid. s.6 16 "Nadir Ağa", Hayat ,Sayı:60, 29 Kasım 1957, s.6 Ertuğ, s.12 17 Yılmaz, Ömer Faruk (yay. hazırlayan), Sultan Abdülhamid Hanın Harem Hayatı, Eylül Yayınları, İstanbul,2002 18 s.167 Münir Süleyman, "Abdülhamid'in En Yakın Adamı Nadir Ağa Eski Efendisi İçin Neler Söylüyor?" Sayı: 83,19 s.1934)

Nadir Ağa'nın, Abdülhamid'in en sevdiği musahibleri arasında olduğunu Ayşe Osmanoğlu da söylüyor. Habeşistan İmparatoru II. Menelik'in özel temsilcisi İstanbul'a geldiğinde, padişah ondan Nadir Ağa'nın ailesinin bulunması konusunda yardım istiyor, ancak aylar sonra, yapılan araştırma neticesinde ailenin izine rastgelemediklerini bildirip, Nadir Ağa'ya hediye olmak üzere iki yekpare fildişi ve bir külçe altın gönderiliyor. 21

Tüm gazete yazıları ve hatıratının ortak özelliği ise padişah ile ilişkisi kesildikten sonra dahi ona ve hatıralarına sadık kalan bir Nadir Ağa portföyü. Münir Süleyman, röportaj sırasında Nadir Ağa'yı deyim yerindeyse köşeye sıkıştırmaya çalışırken, Nadir Ağa şu cevabı veriyor: "Nafile zorlama efendimin aleyhinde söz söyletemezsin bana" 22

Ömer Faruk Yılmaz'ın yayına hazırladığı Sultan Abdülhamid Han'ın Harem Hayatı adlı kitapta Nadir Ağa eski efendisinden şu şekilde söz ediyor: "Padişah tezvirattan hoşlanmazdı. İki de bir de jurnal veren kimseleri hiç sevmezdi. Hele bu adamlar, yakınlarında sarayda bulunan kimseler olursa çok canı sıkılırdı. Ben bu hallerden, bu gibi küçüklüklerden daima uzak kalırdım. Yalnız onun işleriyle meşgul olur, sevdiği hayvanlarla, bahçe işleriyle uğraşırdım. Bunun için beni çok severdi, her saati yanında bulunurdum. 23"

İlerleyen sayfalarda ise Aksaray'da oturan fakir bir adamın padişaha telgraf çekerek hamile olan karısının doğum masraflarını karşılayamayacak durumda olduğunu bildirmesi üzerine, padişahın saray arabası ve sarayın doktorlarını bir kese altın ile yollamasını aktarıyor. 24

Harekat Ordusu İstanbul'a girdikten sonra Nadir Ağa'yı da tevkif etmişti. Sermüşahip Cevher Ağa idama edilirken, Nadir Ağa ise otuz üç gün Bekir Ağa bölüğünde süren tutukluluğunun ardından beraat etmiştir. Münir Süleyman'ın Nadir Ağa'ya neden tevkif edildiğini sorması üzerine, "Nadir Ağa askere para dağıtmış, ihtilale teşvik etmiş" diye ihbar vaki, olmuş, bunun üzerine de beni de sarayda, sultanın kapısında yakaladılar." diye yanıtıyor. 25

İdamdan kurtuluşunu yazının başında Hakan Erdem'den alıntı yaptığım şekli ile Sultan'ın hazinelerinin yerini Jön Türklere, ayaklanmada askerlere para verdiğini ve Sultan'ın kıymetli eşyalarının yerini Makedonya'dan gelenlere göstererek hayatını kurtarabildiğini söylemişim. Arşivde bulduğum bir belge de bu kanıyı destekler nitelikte. 1325 (1907) tarihinde şaban ayının yirmisinde padişah dairelerinden üç odanın tefrişi musahib Nadir Ağa tarafından şifahen bildirildiği üzere yapılmıştır. Belgede padişahın odasının teşhisinde bulunmuş, oradaki değerli eşyalar sıralanmıştır.26

II. Abdülhamid'in ha'l edilmesiyle (tahttan indirilmesiyle) birlikte haremdeki birçok cariye ve haremağası serbest bırakılmıştır. 1957 yılında ölümden önceki röportajında saraydan ayrıldıktan sonra dişini tırnağına takarak çalıştığını vurguluyor. "İlk günlerde pek şaşırıyordum sarayın duvarları arasında geçen günlerden sonra hayat ile burun buruna gelmek beni allak bullak etmişti. Ne iş yapacağımı bilmiyordum. Param da yoktu, yalnız bir dostumdan 700 lira alacağım vardı. Bunu aldım, o zamanlar bu çok güzel bir sermaye sayılabilirdi ama hayatının 27 senesini sarayda geçirmiş bir insan için bunu işletmek bir mesele idi". 27

(Kaynaklar: "Hayat", s. 7. Ayrıca Sema Ok, Harem Dünyası –Haremağaları, Kamer Yayınları, İstanbul, 1997, s. 71 20 21 "Hayat", s.6, Ok, s.72 22 Süleyman, s. 20 Yılmaz, Ömer Faruk (yay. hazırlayan), Sultan Abdülhamid Hanın Harem Hayatı, Eylül Yayınları, İstanbul, 2002 23 s.167 24 A.g.e, s.167 25 Münir Süleyman, s.2126 BOA, Y.MTV, 302, 123)

Gerçekten de hiçbir hayat tecrübesi olmayan bu insanların saraydan çıkmaları ile sudan çıkmış balığa dönmeleri kaçınılmaz olsa gerek. Bu para ile Kırım inekleri alıp, sütçülüğe giriştiğini söylüyor. Yedigün Mecmuasında Münir Süleyman'ın beraat ettikten sonra ne işle meşgul olduğunuz sorusuna şahsi teşebbüsümle yaşamak istedim diye yanıt vererek, dostlarının ticareti tavsiye etmelerine rağmen o ziraatı tercih ettiğini, bunun için Erenköy'ünde, Kozyatağı'nda olan topraklarını işlettiğini söylüyor. Umumi harbe kadar işlerinin

iyi gittiğini yalnız harp esnasında işlerinin bozulmasından dolayı çifti çubuğu bırakmaya mecbur kaldığını bildiriyor.28

Yine iki kaynak farklı bilgiler sunsa da röportajlarda mütevazı bir hayat sürdürdüğü, yine de kendine ait bir köşk satın alabildiği ve şahsi işleri ile meşgul olduğu anlaşılıyor. Bu röportajlarda fotoğraflarını da görebildiğimiz Nadir Ağa, giyimi kuşamı ile oldukça bakımlı. Yavuz Selim Karakışla'nın Harem Ağalar Teavün Yurdu (1919) - Harem Ağaları Birleşin! Adlı yazısında küçük yaşlarda köleleştirilmiş, çok ağır ve riskli bir dizi ameliyatla hadım edildikten sonra, çeşitli uzak diyarlardan satın alınarak Osmanlı Sarayı ve çeşitli Osmanlı konaklarının hizmeti için İstanbul'a getirilmiş olan harem ağalarının Osmanlı imparatorluğu, Osmanlı Hanedanı, Osmanlı Sarayı ve Osmanlı Haremi tarihe karıştıktan sonra gidebilecekleri hiçbir yer yoktu. 29

(Kaynaklar: "Nadir Ağa", Hayat, Sayı: 60, 29 Kasım 1957, s.7 27

Münir Süleyman, "Abdülhamid'in En Yakın Adamı Nadir Ağa Eski Efendisi İçin Neler Söylüyor?" Sayı: 83, 1934, 28 s.21 Yavuz Selim Karakışla, "Harem Ağaları Teavün Yurdu (1919)- Harem Ağaları Birleşin!", Toplumsal Tarih, 2 Sayı:114, Haziran 2005, s. 12. Diğer Haremağalarının yaşamını anlatan gazete yazıları için bakınız: "Son Harem Ağaları", Tarih Dünyası, Sayı: 10, 1 Eylül 1950, s. 432-433 ve 438, Kandemir, Feridun, "Haremağaları", Aydıncık, Sayı: 6, 1 Şubat 1936, s.66-70)

“GÜLTEN AKIN: En Ağır Sınavdan En Saf Olan Geçer / Öder, Geçer”

Yazı: Reyhan Yıldırım

Vapur Kadıköy'e yanaştığında, gün batmak üzereydi. İskelede telaşlı bir kalabalık! Metro girişinin birkaç on metre berisinde ilerlemek için çabalarken iki yöne yalpalayıp durduğumu fark ettim.

Meydandaki doğal düzensizlik inceliklerden payını alsaydı, anımsamayacaktım belki şairi. Erkekler doğmuştu çılgınlıklarından ve kadınlarsa kendilerini karartmıştı [1]. Zihnimde dizeler uçuşmaya başladı. Şaire yakıştırdığım bir ses, “Bu bir çarpışmaya benziyor” diyordu, “bütün gün bütün gün çarpışa çarpışa / kentin ağır sularında / herkes yaralı.”

Müteahhitlerin aralıksız kazıp derin arzularından başka bir kent olarak yükselttiği İstanbul'a sırtımı dönmüştüm. Kendini kıyımdan kurtaramayan Haydarpaşa, dalgın kuşların dinlendiği yaslı dalgakıran, kıyı çöpleri arasında -benim gibi- yolunu arayan kefalin ağır kokusu, artık pek seyircisi bulunmayan mahzun tiyatro ve bu karışıklığı toza dumana boğan gündem... “Kent bitti!”[1]

Metronun kuytularında ilerlerken bir mucizenin kapısında sayıyordum kendimi. Bir ucundan girip diğerinden çıkacağım yeraltı tünellerinde uğuldayan karanlık...

“Timsah içinde tutmuyor” diye fısıldadı şair, “sislerle püskürtüyor kentin yüzüne, umut sözlüklerden çıkıyor, yerinde o kara leke”. [2]

“Beni sorarsan” demişti de, Ege’de, Burhaniye’de olduğunu öğrenmişim. Yeni yıldan önceydi. Bahar uzaktı, poyraz sahilleri sertçe dövüyordu. “Evler insansız”dı. Hayatın coğrafyamızdaki seyrini gazetelerden, televizyondan izliyordum, onlardan sıçrayan kan yüzünden gözünü kırpmamaya çalışarak [3]. Sürüp giden sağlık sorunları, uyuklama hali, bir çeşit içe kapanıklık... Köşede iç çekişen sobanın ateşini harlandırıyordu isteksizce.

Umutsuzluk mu? “Beni sorma” demiyordu ama! Yaşama direncini yitirmemişti elbet. Hüzünle, sitemle, evet; lakin dizelerini sorumlulukla, aşkla kuruyordu: “Kör

dengeye yerleşip / susa susa yürürken / açılırken sözlerle / hayat arasındaki / gerdiğin ip üstünde / hey canbaz / neyi neden yazmalı?" Titreşse de sönmeyen bir alev gibi.

Dizelerindeki sorulara söyleşilerinde yanıt arıyordu: "Gündelik konuşmalar da kullandığımız sözcükler, hayatın, insan ilişkilerinin anlamını açıklamada yetersiz kalır. Onun için, 'sözcükler anlamın tutukevidir' demiştim. Yazar, özellikle şair onları öyle yan yana getirir, yapılaştırır ki, daha derinden kazarak çıkarılan anlam kurtulan anlam olur. İşte dille yapılan bu değişimdeki büyü, yaşamı nesnel olarak değiştirebilmenin umudunu taşıyabilir. Bu umutla yazıyoruz." [4]

Sekseninci yaşında en son kitabı geldi. YKY, Ekim 2013'te kitabı raflara koyuyordu: Beni Sorarsan.

Hem biçimsel hem amaçsal... otantizmiyle kurulan dizelerinde beklediğim gibi, yine tanıdığım, bildiğim o düşündürücü, değiştirici güç kıpırdanıyordu. Kimin için? Benim için! "Kuştı sözler / büyüdü sığmadı ağza / uçacaktı elbet

uçuruldu / uçurani tuttular." [5]

Hep çok sevdim Gülten Akın şiirini; dönüp dönüp bana gelen şiirini, yaşamın her sahnesinde bir kadın olarak gelip de hafifçe elimi tutan şiirini... Yumuşak, sitemli... Kararlı! Zayıf değil. Sakin, bilge! En sertleştiğinde bile. Bir kadının, çağlar boyu kendinden kurulmuş dünyaya yönelen, kendine yönelen, sezgisi ve kavrayışıyla, iç çelişkilerini değere dönüştüren şiirini sevdim. Kendi sorumluluğunu alarak, geçmişiyile ve kendisiyle hesaplaşarak söz söyleyen, "ben"i dönüştüren şiir sesini! İlk dönemi örneğin, Rüzgâr Saati, Kestim Kara Saçlarımı, Sığda. Tuttu, hiç bırakmadı elimi. Şiirlerinde kadınlık durumunu bir izlek olarak hep taşıdığı doğru, ama tek izleği bu değildi.

"Korkuluksuz Köprü" onun "Şiiri Düzde Kuşatmak" adlı yapıtında yer alan bir metin. Dışındaki tüm kargaşaya rağmen içimde hüküm süren "gereğini yapma gücü"ne nasıl ve hangi dönem şiirleriyle dokunduğunu açıklayan bir metin: "Bütün iyi ozanlar şiire 'Ben'le başlamışlar. Düşününce, bu bana çok doğal geldi. Şiire başlanan yaşlar 'Ben'in egemenliğini sürdürdüğü yaşlar.

Çocukluktan çıkıp gençliğe girilmiş. Görünüşte. Anneler ayrılmış sahneden, oyuna sevgililer dostlar girmiş. Koruyucu sevgiler uzaklaşmış, yalnızlıklar, umutlu, umutsuz aşklar girmiş. Ama 'Ben' çeşitli kılıklara egemen. İnsanın bütün alışverişi o çağda kendinden başlayıp, kendine dönüyor. Akıl da buna ayarlı. 'Ben' gelişiyor, yetişiyor."

Sosyal, siyasal ve dini tüm oluşlarla ezilen kadının dilini çözmeye, kibirli değil, yoldaşlıkla niyetliydi. Sorumluluk! Onu okumanın doğal sonucuydu, bu. İfadelerin sadeliği, güzelliği ve gerçekliği...

Aydınlanma! Bireysel gerçeklerinden de yola çıkırsa, şiirinde pek çok insanı ve insanlık durumunu kuşatan özleri seçti. Onunla büyüdüm, desem yeri.

1933 yılında Yozgat'ta doğdu şair. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Kaymakam olan eşinin görevi nedeniyle Anadolu'da çok dolaştı. Avukatlık, öğretmenlik yaptı. Aynı zamanda da beş çocuk doğurdu. 1972 yılında Ankara'ya geldiklerinde Türk Dil Kurumu Derleme ve Tarama Kolu'nda, Kültür Bakanlığı'nın Yayın Danışma Kurulu'nda çalıştı. Halkevlerinde, İnsan Hakları ve Dil Derneği'nde, çeşitli demokratik kitle örgütlerinde kurucu, yönetici, üye olarak görevler aldı. Bir yandan yaşıyor, belki de yaşadığı için, yazıyordu: İlk şiiri 1951 yılında Son Haber Gazetesinde yayımlanmıştı; Çin Masalı. İlk kitabı, 1956 yılında yayımlanan Rüzgâr Saati oldu. Aradan geçen uzun yıllar boyunca şiirler, düzyazılar, oyunlar üretti. Pek çok edebiyat ödülü aldı.

Gülten Akın, hep ezilenlerden söz etti; kadınları, çocukları, göçen ve göç boyunda kaybolanları, kentlerin dışladığı mahalleleri, gecekonduları şiirleştirdi. Doğayla çok ilgileniyordu. Bir söyleşisinde "Hayatın ve doğanın benden geçen şiirlerini yazıyorum" demişti. Aslında hayat ve doğa birdi, onları ayırmıyordu. Bireysel incelikler şiirinin özündeydi; aşk, özlem, yalnızlık, yaşlılık, açlık, yoksulluk, edilgenlik, korku... Ama zamanın terkisinden de inemedi. Tüm sezgileriyle zamanın ruhunu ayırt etti, o ruhtan da yazdı, doğallıkla.

Değişen dünya ve hayat! İmkân ve değişim!

Şiiri yeni yeni uçlar verdi, daima. Bir şiirinde "Göğü gördüm imkâna tutuldum düşü sevdim / dalıp çıkmalarını 'orda bir şey'e dönüktü / kaç kez bir şey, başka bir şey / sıçradım hem yittim / hem belirlendim / derin durdum, teknenin altına girdim / sarstım / sarsıldım vuruşun gitgide usta vuruşuydu / sustum düşe düştüm / senin mi kan, yaralarımın mı / hey kaptan / ne balınayım ben şimdi inadı içinde / ne senin mavi balınan" [6] diyordu.

Oluş halindeydi, kendi de değişiyordu. Akın'ın sonraki dönemlerinde şiir toplumsal acılarımızın eşsiz bir sunusu oldu. Hep vurguladığı gibi, işlevsel bir sunu. Çünkü güzelim çağcıl metaforlarının ya da halk edebiyatı geleneğinden esinlenen ağıtlar, türküler ve destanlarının akıp gittiği bu dip suyu, hem ikinci yeniye paralel akıyor hem ona karışmadan kendi yürekli dilini kuruyordu. Bu şair, özülle biçemiyle, deneyimlediği dünyayı düşünüyordu.

Akışının debisi güçlüydü, görmezden gelinemeyecek kadar! "Neyi, niçin, kimin için yazdığını", neden öyle yazdığını iyi biliyor, en baştan "hesabını vermeyi" kabul ediyordu. Hep de böyle olmuştu. Öyle ki, Milliyet Gazetesi, bir anket yapıp Dağlarca'nın ölümünden sonra yaşayan en büyük şair unvanına onu layık buldu. Öyle ki, değerli şairimiz Cemal Süreya, ona "Ümmüşşiir (şiirin anası)" diye sesleniyordu.

Bir "kadın şair" olarak duyarlılıkları azımsanıp reddedilemiyordu. Elbette kolay olmadı. Kimse hayatını özellikle kolaylaştırmış değil. Nihayetinde, kadındı!

Homeros'un sunaklarına gönderilen kadınlar geriye hiç dönmediler. Antik dünya kadınları boş yere kurban ettiği yanlışların kefareti de yine kadınlarla ödüyordu. Çağlar boyunca "şey" kalıp dile gelemediler, haklarında konuşuldu. Haklarında da değil. Sözü geleneği, yeri gelince, üzerlerinden konuştu. Batı'da ya da Doğu'da, yeni dinler ve her yeni ideolojik oluşumla bir çile gibi biriken geleneğe tutacak uç bulmak, bulunsa da o uca uzanmak zordu. Sonuçta kadınlar, bir "yok", bir "çok" ve bilinçle unutuldukları için büsbütün ölüydüler, yaşarken de. Şiirin suları farklı mıydı sanırsınız?

Gülten Akın, bir örgütlü direnişin hayalinin bile kurulamadığı yıllarda "Benim acım acıların beyidir / Canıma bir doru kısrakla gelir / Öfkeyi sabırda eritir / Umut yer / Suyunu gözümde içer bir zaman / Dağlar of dağlar" [7] diyerek kendi bireysel kadın direnişini kuruyordu. 1950'lerde kesip kara saçlarını geleneğin dışına zarafetle çıkan Gülten Akın, bize şu müthiş şiiri armağan ettiğinde, erkek egemen dünyada, şiirin dünyasında da, direndiğinden kimsenin şüphesi kalmadı: "Uzaktı dön yakındı dön çevreydi dön / Yasaktı yasaydı töreydi dön / İçinde dışında yanında değilim / İçim ayıp dışım geçim sol yanımda sevgi / Bu nasıl yaşamaydı dön Onlarsız olmazdı, taşımam gerekti, kullanmam gerekti Tutsak ve kibirli -ne gülünç- / Gözleri gittikçe iri gittikçe çekilmez / İçimde gittikçe bunaltı gittikçe bunaltı / Gittim geldim kara saçlarımı öylece buldum Kestim kara saçlarımı n'olacak şimdi / Bir şeycik olmadı - Deneyin lütfen - / Aydınlığım deliyim rüzgârlıyım / Günaydın kaysıyı sallayan yele / Kurtulan dirilen kişiye günaydın Şimdi şaşıyorum bir toplu iğneyi / Bir yaşantı ile karşılaşanlara / Gittim geldim kara saçlarımdan kurtuldum" [8]

İnceydi bu dil, şair tül gibi örüyordu. İçinden geçerseniz üstünüzde kalıyordu. Kadın dili, özlenen! Mavi Kuş'ta ilan ediyordu: "Ülkem dilim oldu ben böyle kaçak / onların dilini giyinmiyorum / soyunmuyorum / şiir söylüyorum dışardan dışardan"

Gülten Akın şiirlerinde, yalnızca erke teslim olmuş, korku dolu, bireyliği ve onu kuşatan çevre arasında kalarak çelişkilerle yorulmuş kadının sesi yoktu kuşkusuz. 1970'li yıllardan itibaren toplumsal duyarlılıkla yazdığı dönem şiirleriyle yaşadığı toplumun hiçbir sorununa kayıtsız kalmadığını, şiirini hayatla beslediğini gösteriyordu.

Türkiye'de, 1950'li yıllardan itibaren yerleşik hale gelen sanayiler, özellikle İstanbul, Ankara ve İzmir gibi iş olanaklarının asıl yoğun olduğu kentlere göçü zorunlu kılıyordu. Bu göç kentleri, kentlileri, kente göçenleri her bakımdan değiştirip, yeni açmazlarda kısıtıyordu. Kaçak yapılaşma, kümeleşme, sınırlı geçişkenlik ve çatışma kaçınılmaz olarak gündeme oturuyordu. Sosyolojik, psikolojik ve kültürel olarak değerlendirilebilecek hareket hâlâ sona ermeyen bir sürecin başlangıcı oldu. Konu, İkinci Yeni şiirinde de başattı. Yeniden anlamlandırma çabası içinde, kente ve kentten kaçanların içselleştirilen

sorunları, sıkça şiirleştiriliyordu.

Gülten Akın, on yaşına kadar bir Orta Anadolu şehri olan Yozgat'ta, büyük bir konakta, mutlu bir çocukluk yaşamı sürdürmüştü. Kırklı yılların başlarında babasının mesleği nedeniyle Ankara'ya taşındılar. İnsanı apartmanlara sıkıştıran, kalabalık caddeleri, kendine özgü kuralları ve beklenmedik ilişkileri olan kent yaşamı, şairin hayatına da girmiş oldu. Yalnızlık ve yabancılaşma, şaşırtıcı insan kalabalığının içinde görünmeden kalma... Şiirinde uç verecek göç, göçmenlik, göçülen yer, hafızası yiten yaşam algıları usul usul çimlene durdu, şairin içinde. O hep göçmen oldu. İlkyaz şiiri bu olgudan besleniyordu:

"Ah, kimselerin vakti yok / Durup ince şeyleri anlamaya / Kalın fırçalarını kullanarak geçiyorlar / Evler çocuklar mezarlar çizerek dünyaya / Yitenler olduğu görülüyor bir türküyü açtılar mı / Bakıp kapatıyorlar / Geceye giriyor türküler ve ince şeyler / Memelerinde biraz irin, biraz balık ve biraz gözyaşı / Bir dev oluyorsun deniz deniz deniz / sisin dere ağızlarından sokulup akşamları / Fındıklarımızı basıyor / Neyleriz kararın tomurcukları / Çocuklarımıza yalvarıyoruz: Aç durun biraz / Tecimenlere yalvarıyoruz: Bir "Hotel" bir gizli evlenme az çiziniz / Bir banka az çiziniz bir yalvarma / Bizden size ve sizden dışarıdakilere / Karılarımızı yolluyoruz tırnaklarını kesmeye ve demeye / -Evet efendim- Çocuklarımızı yolluyoruz dilenmeye / Bizler gidiyoruz yatağımız tanrıya emanet / Yazların motorlu Çingeneleri / Ah, kimselerin vakti yok / Durup ince şeyleri anlamaya / Baba evleri, ilk kez girilen ırmağa dönüş / Toprağa tutku, kendinden dolayı / Kulaklarımızı tıkıyoruz: Para para para / Kulaklarımızı açıyoruz: Kavga kavga kavga / Sorar belki biri: Kavga ama neden kavga/ Komşumuza sonsuz balta, karımıza yumruklar içinde / -Bilmiyoruz neden kavga. / Sonra kasabanın cezaevinde / Silgimizi göz önüne yerleştiriyoruz / Günlerimiz iterek genişletiyoruz/ Yer açıyoruz karılarımızı düşünmeye / Bizsiz geçen me neşeyi düşünmeye / Durup ince şeyleri anlatmaya / Kimselerin vakti olmasa da / Okulların kadın öğretmencikleri / Tatil günlerini çoğaltsalar da / Kutsal nemiz varsa onun adına / Gözlerimiz için bağlar dokusalar da / Birikimler ve çizgiler gitgide gitgide / Açmaya ilkyaz çiçekleri / Bir gün birileri öte geçelerden / Islık çalar yanıt veririz"

Sevda Kalıcıdır (1991) şiir kitabındaki Kent bölümünde yer alan Seni Sevdim başlıklı şiirde çareyi aşkta buluyordu: "Seni sevdim, küçük yuvarlak adamlar/ Ve onların yoğun boyunlu kadınları/ Düz gitmeden önce ülkeyi bir baştan bir başa / Yalana yaslanmış bir çeşit erk kurulmadan önce/ Köprüler ve yollar tahviller senetler hükmünde / Dışa açılmadan önce içe açılmadan önce kapanmadan önce / Nehirlerimiz ve dağlarımız ve başka başka nelerimiz / Senet senet satılmadan önce / Şirketler vakıflar ocaklar kutsal kılınıp / Tanrı parsellenip kapatılmadan önce / Seni sevdim. Artık tek mümkünüm sensin."

Kontrolsüz ve plansız bir gelişme! Bunun doğal sonucunu, belirgin bir sitemle dile getiriyordu

(Sivastan Gelirik): "Dirilip gelmedi Misak-i Milli / İnsan hakları / Ve Anayasa / Dürüldü kaldı kâğıtlarda / Kalktık göç eyledik".

İletişimsizlik, yabancılaşma, yalnızlık!

Sosyal medyada şiirlerini paylaşıyoruz; kısa kara saçları, nazik bakışlarıyla bize gülümseyen fotoğraflarını ekleyerek. Meydanlarda, metrolarda, otobüslerde, ölüm haberlerinde, menekşelerde, kuşlarda, tavşanlarda, kızlarda, kayıp oğullarımızın özlediğimiz ellerinde hatta yağmurda, bir "büyü" gibi, onu hayatımızın içinde bulmuşuz, sesimiz olmuş: iletişim için bir köprü! Pek ender öfkesinin bile tadı damağımızda: "Kaygan yüzey, döner ayna / düzenin kustuğu / afiyetle havla kendi kendini / köpekleş köpekleş köpekleş leş" Onu bulmuşuz, bu sesin gücüyle direniriz!

Meydandaki doğal düzensizlik inceliklerden payını alsaydı, anımsamayacaktım belki şairi. Erkekler doğmuştu çılgınlıklarından ve kadınlarsa kendilerini karartmıştı. Zihnimde dizeler uçuşmaya başladı. Şaire yakıştırdığım bir ses, “Bu bir çarpışmaya benziyor” diyordu, “bütün gün bütün gün çarpışa çarpışa / kentin ağır sularında / herkes yaralı.”

Bezgin, yorgun, isteksiz, hayatın anlamını sorgulayan, güzeli gören ama ona zaman ayıramayan yeni kentliyle... Öyküsünü yitirmiş, hatıralarını... saflığıyla sınanan... Böylesi bir insan için çözüm nedir? Ben de onu soruyorum. Dizeleriyle yanıtıyor Akın: Dostluktur... “Durgunsa kahvelerin masalarında hava / Kuşsuz kalmışsa ağızım gözlerim gülmemekten / Dostumdan, gökyüzüne sürmeye kuş isterim”. [9]

Sevidir... “Artık sormuyorum, biliyorum / - O geçti mi burdan? / Aramızdaki ipek hıştırtısından / Bereketli buğday kokusundan / Süt kabartısından / Masa ya düşen güneşten / Sesin sesime katılıyor” [10]

Gülten Akın! “Şiir bizim eski suç ortağımız / Biz ne işledikse onunla işledik.”

Gülten Akın! Değerli dostumuz.

Yürüyen merdivenlerden yeryüzüne çıkıyorum. Metronun üstüne eğilmiş pek çok yüksek binanın ortasında durup gökyüzünden bana kalan küçük kesite gülümsüyorum. Bunu da yazmıştı. Vallahi yazmıştı. Ne hoştur bakış ortaklığı. Gülten Akın: Sevgili “Şiirannemiz”, güven veren koynumuz, umudumuz!

Bitirelim artık. [1]’ (...) Bu bir çarpışmaya benziyor / bütün gün bütün gün çarpışa çarpışa / kentin ağır sularında / herkes yaralı / erkekler / kanına alkolden kıymıklar batıran / erkekler doğuyor çılgınlıklarından / kadınlarsa / kapatıp kendilerini rahimlerine / sırlarıyla oynuyorlar / kent bitti’ - Kent Bitti, Gülten Akın [2] Kara / Beni Sorarsan, Gülten Akın (YKY) [3]’ (...) Gazetelerden, televizyondan kan damlıyor bir yandan. Öteden yılbaşı kutlamaları. (...)’ - Önsöz Gibi: Ağır, çok ağır bir dünya, Beni Sorarsan, Gülten Akın (YKY) [4] Frankfurt Kitap Fuarı Kapanış Konuşması, Beni Sorarsan, Gülten Akın (YKY) [5] Sözler, Beni Sorarsan, Gülten Akın (YKY) [6] Balina, Gülten Akın [7] Bir Güneydoğu Ağıdı, Gülten Akın [8] Kestim Kara Saçlarımı, Gülten Akın [9] Sığda, Gülten Akın [10] Sevi Dizeleri, Gülten Akın

BİR KAYIĞA BİNER GECELERİ

Tadını, yağmura duygulanmanın / Paylaşır kuşlarla biri gizlice / Gülmesini tutamamış bir sincap / Sallanır utanç bahçesinde / Yalnız atlar yıkılır düzlerde suya özlemlerinden / Bir ben miyim yalnızlığa yenilen, sen, / sen, sen / Uzun sokakların ucunda evleri / İlk denemelerden geri dönüşmüştür / İtildikçe, içe durduğu bilinen / Bazı dostları yitirmeye gidilir / Yalnız atlar yıkılır düzlerde suya özlemlerinden / Bir ben miyim yalnızlığa yenilen, sen, / sen, sen / Bir kayığa biner geceleri / Sığılıkta o kadın tek başına / Dua biçiminde inceltir korkuyu / Sunar içtenliksiz, tanrısına / Yalnız atlar yıkılır düzlerde suya / özlemlerinden / Bir ben miyim yalnızlığa yenilen, sen, / sen, sen

ELLER İLAHİSİ

Ellerini görsem oğlumun / Uzun esmer parmaklı ellerini / Onları özlüyorum / Üç yaşına yağan karda / Kızarmış, ısıttım öpe hohluya / Ozanda el-üçra çağrışımı yapan / Alucra kışları / Bir elim elinde sabaha dek / Öteki yorganı-

nın üstünde / Üşümezdi artık örttüm sardım ya / Görsem ellerini oğlumun / Ardında bağlı durmasa / Kalmasa Alucra sisler içinde / Gevaş’a kurtlar inmesi / Cano kızak yap oğluma / Uçar gider göle doğru / Çığ düşer, Artos’a salma / Ellerini görsem oğlumun / Dizgini tutarken atının üstünde / Sağrısı yelesi al ürpermede / Ferhan usul usul titrese / Ellerini görsem oğlumun / Yeşil söğüt dalını incelikle / Kuş sesleriyle değiştiğinde / Beş yaşında çalışkan ellerini / Uçtu gitti kitapların ardında / Uçtu gitti kalemlerin ardında

ESKİ NİNE

Ölümün ve göçün dokunmadığı tek nesne var mıdır / ölüm yok eder göç değiştirir / kendisi kalamaz kimse / sarp ve suskun ninelerden başka / onlar kimi zaman sırtlarında / kimi zaman sınıksız kucak / hâlâ evin bebelerini avutmada / kimse kendi gibi kalmamıştır / o seven sevilen amca / döner bir gün apansız, bırakılan kente / herkesin doğduğu evi haraç mezat / açmıştır izinsiz eski sandığı / artık başkasının olan evin avlusunda / tüccarı değildir bilemez nesi kaç para / sedef nalın, oyma kutu / fildişi tahta kehribar / tarak toka / mum bebeği kızın, armağan çingirak, ilk / elbise (naylon girmemişti daha saf hayatımıza) / sonra görülecektir / birinin evinde mor fanussuz lâmba / ötekinde mor fanus (ah yağma) / arar lâmbayı fanus fanusu lâmba / uzağında sahibinin / kirlenir porselen kırılır sırça / mor ipekten kenarıydı bir kırlentin / moru solmuş ipek ezilme derdinde / anılarından utanan çocuk / yaşlanınca şaşar kendine / sözcükler dizerek barışır diliyle / söyler, anlaşılır

SENİ SEVDİM

Seni sevdim, seni birdenbire değil usul usul / sevdim / “Uyandım bir sabah” gibi değil, öyle değil / Nasıl yürür özsu dal uçlarına / Ve günışığı sislerden düşsel ovalara / Susuzdu, suya / değdi dudaklarım seni / sevdim / Mevsim kirazlardan eriklerden geçti yaza döndü / Yitik ceren arayı arayı anasını buldu / Adın ölmezlendi bir ağız da benden geçerek / Soludum, üfledim, yaprak pırpırlandı / Ağustos dindi / Seni sevdim, sevgilerim senden geçerek bütünlendi / Seni sevdim, küçük yuvarlak adamlar / Ve onların yoğun boyunlu kadınları / Düz gitmeden önce ülkeyi bir baştan bir başa / Yalana yaslanmış bir çeşit erk kurulmadan / Önce / Köprüler ve yollar tahviller senetler hükmünde / Dışa açılmadan önce içe açılmadan önce / kapanmadan önce / Nehirlerimiz ve dağlarımız ve başka başka nelerimiz / Senet senet satılmadan önce / Şirketler vakıflar ocaklar kutsal kılınıp / Tanrı parsellenip kapatılmadan önce / Seni sevdim. Artık tek mümkünüm sensin

YAĞMUR YAĞMUR

Yağmur, yağmur... Bu neyi anlatır? / Bunca siste bunca ıslak serçe / Hüznü bir köşesinden tutup kaldırmıştır / Yağmur, yağmur... Bu neyi anlatır? / Son yaz derlenmiş, son ateş sönmüş / Düz yollara inen son kaçkın, son eşkıya / Hüznü bir köşesinden tutup kaldırmıştır. / Yağmur, yağmur... Bu neyi anlatır? / Oyun biter, o kesin güz çizgileri / Sevgi, bir de ölümle örselenmiş / Akıllı bir köşesinden tutup kaldırmıştır.

“Ah, kimselerin vakti yok / Durup ince şeyleri anlamaya / Kalın fırçalarını kullanarak geçiyorlar / Evler çocuklar mezarlar çizerek dünyaya / Yitenler olduğu görülüyor bir türküyü açtılar mı / Bakıp kapatıyorlar / Geceye giriyor türküler ve ince şeyler

YİTİKLER GECESİ

Şimdi dünya boşlukta yavaş / Sen bütün canlılardan uzaksın yalnızsın / Rüzgâr uslandı doruklarda / Dağ çiçekleri uykuya vardı / Ay bacadan aştı uyumaz mısın / Bir ıslak serinlik yürüdü / Kara sokaklardan içeri / Çıtırdadı durdu bütün gün / Ayaklarının altında bir şeyler / Bütün gün ölümler gibi sustun / Bilsen ötesi aydınlık çizginin / Delice yakardın eski şiirlerini / Bir tutam bulut iki damla yağmur için / Yeniden sevinirdin içten içe / Bilsen ötesi aydınlık çizginin / Bu hal senin halin değil / Bütün gücünü yitirmiş / Bu hal senin halin değil / Yaşamının kendisini yitirmiş / En insan yanılla sana dönük / Dost dediğin ne gün içindir / Unut uzağı olduğu yere / Kaldır yatağından vakitsiz / Kaldır başucuna getir / Şimdi dünya boşlukta yavaş / Sen bütün canlılardan uzaksın yalnızsın / Rüzgâr usandı doruklarda / Dağ çiçekleri uykuya vardı / Ay bacadan aştı uyumaz mısın

BÖLÜNEN KADINLAR ŞİİRİ

Sonsuz tenin bir serap olduğunu bilen kadınlar / sonsuz tine büyücülerle yönelen kadınlar / kısık bir perdenin o gerçeği / gösterdiğinden umutlu /

bir perdenin kısık yeri kadar / incelen kadınlar / dünya, nedir onlardaki yansın / demir mi, ateş mi, belki cehennem / pervaneler işte, renkli camlara / çarpa çarpa hayal kanatlarını / tükenen kadınlar (Kitap-lık 28, Ağustos 1997)

MAVİ KUŞ 4

Orman arkadaydı deniz önümüzde / Teldikenler çalılar kum / Gökyüzü her yerde / Yorgunlardık, ormana denize gitmedi kimse / Uçtuk aydınlıkta değişen bulutla / Gece binitimiz yıldızlardı / Herkesin dilinde yolculuk sözleri / Kırk yol vardı da birine hiç gidilemiyordu / Yorgunlardık, o gidilmeyene aklımızdan gidiyorduk / Bir masala girilip çıkılmış gibi ansızın / Bütün işaretler silinmiş, yoksanmış / Sırlar ülkesinde şah bir sırdı / O düşleri bir kez de biz yorduk yorduk / Bizi tutsak ederlerdi biliyorduk / Bizi tutsak ettilerdi, bu değil / Sonraki yordu / Gündelik şeylerin sırrında duruyorduk / Küçümsediğimiz hayatla cezalandık / Sıradan, olağan / Sürgün ettikse de kendimizi / Yanardağlarımız küllenmedi / Her gece uçmadan caymadık / Arayıp durduk / Mavi Kuş hangi yıldızda / Mavi Kuş nerde?

Sanatçı İzleyici İlişkisinde Karşılıklı Beklentileri Yükselten Çağdaş Sanat

Yazı: Şebnem Günaydın

Art arda iki dünya savaşı, atom bombası ve Auswitzh, insanoğlunun tarihindeki en ağır deneyimlerdendir. 20. yüzyılda ivme kazanan modernleşme olgusunun ardında böylesine büyük savaşların ve kitlesel imha teşebbüslerinin olması, modernizm projesine karşı derin bir sorgulamayı, hayal kırıklığını ve kimlik bunalımını getirir.

Bu büyük olayların ardından oluşan sosyo-politik şartlar da dönemin depresifliğin ve kasvetin uzun bir süre devam etmesine yol açar. Bu boğucu ortam, plastik sanatlarda birçok yeni oluşumu doğurur.

Savaş sonrasında ilk devrimci sanatçılarından olan Joseph Beuys her insanın bir sanatçı olduğunu, dolayısıyla herkesin sanat yapabileceği düşüncesini öne sürerek, sanatta ilk demokratikleşme adımını atar. Beuys'a göre tüm insanlarda var olan yaratıcılığa anlayışsızlıkla yaklaşıldığında ya da bu yaratıcılık kısıtlandığında yerini saldırganlığa bırakmaktadır. Sanatın tek evrimci-devrimci güç olduğuna inanır ve "sanat yapıtı olarak sosyal organizma" inşa edebilmenin tek yolunun, herkesin o organizmaya yaratıcı eylemleriyle katılarak mümkün olacağını savunur. Keçelerle oluşturduğu mekân-çevre düzenlemeleriyle bilinen sanatçı, tüm işlerinde insanların baskı altına alınmışlıklarına ve olumsuz koşullarına işaret etmektedir. Beuys'la birlikte, artık sanatçılar birçok sorun üzerinde düşünmeye ve bu yönde yapıt üretmeye başladılar.

Savaş sonrasında sanatçılar ve çağın pek çok değerli entelektüeli New York'a kaçmak zorunda kalmış ve bu göçle birlikte New York, Paris'ten sonra yeni sanat merkezi olmuştur. Sanat tarihçisi Serge Guilbaut'un savına göre bu CIA güdümlü bir hareket olup, yeni kurulan dünya düzeninde yeni hegemonya şeklinin kültür üzerinden kurulacağını öngörülmesiyle hazırlanmış bir ortamdır.

1950'li ve 60'lı yıllar, kuralların, ünlü Amerikan plastik sanatlar eleştirmeni Clement Greenberg tarafından belirlendiği dönemlerdir; özetle, içerikten çok biçimi öne çıkaran, temsilin üç boyutlu halinin yerine, soyutlamanın yüceltildiği, sanatın toplumdan ve sorunlarından bağımsız bir üretim olarak, estetik etkisinin ağır bastığı, her sanat medyumunun kendi rafine formlarını araştırdığı yapıtlar desteklenmektedir.

Greenberg'in bu kriterleri giderek bir dogma haline gelir, hatta kendisi tiran olarak anılır. Çok geçmeden, Greenberg'in yerlere göklere sığdıramadığı Jackson Pollock, William de Kooning, Barnett Newman, Robert Motherwell, Franz Kline ve Mark Rothko gibi sanatçıların öncülüğünde Amerikan soyut

Moğolistan yakınlarında geçirdiği bir uçak kazası sonrası yöredeki insanlar tarafından bulunup tedavi edilen Joseph Beuys, bu kazayı sanatının dönüm noktası olarak benimsedi. Yapıtlarında bu kazanın sanatına yansımaları açık bir şekilde öne çıktı. Sanat çalışmalarında keçe, çadır hatta tereyağına bile yer vermeye başladı.

Joseph Beuys: çadır ve Orta Asya'da kullanılan yaşamsal nesnelere oluşturduğu yerleştirme.

dışavurumculuğu olarak tanımlanan bir yaklaşım ortaya çıkar. Amerika nihayet kendine özgü bir formu ve düşüncesi olan bir sanat akımını tarih sahnesine çıkarır. Soyut dışavurumcu olarak anılan sanatçıların her biri, kendi özgün soyut stillerinde, jestleriyle yaptıkları, enerjik, dışavurumcu ve anıtsal eserler ortaya koyarlar; başka bir sanat eleştirmenin tabiriyle artık tuvalde bir resimden çok, bir olay görülmektedir. Bu esnada, Beuys'un da bir dönem birlikte anıldığı Fluxus akımı da tam tersi bir savla yüksek sanat ve estetik formlara karşı çıkarak gündelik her şeyin sanatsal etkinlikler kadar dikkate değer olduğu savıyla yapıtlar üretmekte, performanslar yapmaktadırlar. Öte yandan öncü bir sanatçı olan Robert Rauschenberg de resim yüzeyine kola, süt şişesi gibi üç boyutlu her türlü nesneyi taşır, bu nesnelere resmin birer parçası haline getirir.

Rauschenberg, Greenberg dogmalarına başkaldıran bu hareketiyle, yalnızca kolaja daha farklı bir fiziksellik getirmekle kalmaz, aynı zamanda kullandığı sıra dışı malzemelerle de kendisinden sonra gelen sanatçılara resim yüzeyine diledikleri nesneyi taşıma, diledikleri aracı kullanma özgürlüğünün öncülüğünü yapar.

Amerikan soyut dışavurumcuların varoluşçu, bireysel, derin ve jestüel tavırlarının karşısına, simetri ve düzen anlayışlarıyla rasyonel bir tavır sergileyen minimalistler çıkar. Dan Flavin, Carl Andre, Donald Judd, Sol Lewitt, Richard Serra ve Frank Stella'nın başı çektiği bu grup, "spesifik nesne" adını verdikleri, florasan, tuğla, sunta gibi yapı endüstrilerinde kullanılan endüstriyel nesnelerle yapıtlar üretirler. Tuvalin kendi başına bir biçim teşkil etmesini bir sınır olarak gören bu sanatçılar, sanatsal ifadelerinin uzama yayılması adına, gerçek mekânı kullanmışlar, resmin kendisini üç boyutlu nesne haline getirerek resimle heykel arasındaki sınırı kaldırmışlardır. Bu sanatçılarla birlikte sanatsal ifade kendisini gerçek uzamda gerçekleştirmeye başlamıştır.

Tüm bu radikal tavırlardan sonra sanat nesnesi bambaşka bir hal alır ve bir süre sonra sanat yapmak için herhangi bir nesneye gereksinim duyulup duyulmadığı bile tartışılır olur. Elbette bu tavırdan sanatın metalaşmasına karşı bir tepki de bulunmaktadır. Sanat bir insan düşüncesidir ve geleneksel anlamda bir nesnesi olmadan da kendini ifade edebilir, diye düşünölmeye başlanır; örneğin sanatçı bedenini, bir araziye, bir tanımlı bile sanat haline getirebilir. Bu düşünce kavramsal sanatı doğurur. Kökeni Marcel Duchamp'a giden kavramsal sanatın en önemli sanatçısı Joseph Kosuth'tur ve onunla birlikte sanat kendini ve ne'liğini sorgulamaya başlamış ve felsefeye yaklaşmıştır.

1950'ler kitle iletişim araçlarının yayılmaya başladığı, seri üretime geçildiği ve kültürün de bir endüstrileşme sürecine girerek kendi ürünlerini ortaya çıkarmaya başladığı yıllardır. Kültür, kapitalist sistemin ideolojik baskı araçlarından biri haline gelmiştir. İnsanlık da bu düzende gitgide makineleşmeye başlamış, yaşam tarzı değişmiş, Amerikan rüyası denilen bir vadin peşinde, yaşamayı sahip olmaya indirgemiş, gelecek projeksiyonuyla şimdiden ve geçmişinden kopmuş, materyalist ve tüketici hale gelerek aynılışmaya başlamış, kendisini araçsallaştırmıştır.

Sinema, televizyon, afişler, çizgi filmler, reklam gibi genel olarak iletişim ve gösteri dünyasıyla kitle kültürünün öğeleri sanatçıların da ilgisini çekmeye başlar ve eş zamanlı olarak hem İngiltere'de hem de Amerika'da pop sanat adı verilen yaklaşım ortaya çıkar. Pop sanatçıları kitle kültürü öğelerinin hazır imgelerini kullanarak, gündelik hayatın bu sefer de tüketim nesnelere tuvale taşımışlardır. Eleştirmenler tarafından değersiz bulunmasına, içinde herhangi bir öz bulunmamasına karşın pop sanat tıpkı adı gibi giderek daha da popüler olur. Bu popülerliğin sebebi biraz da Andy Warhol'dur.

Yukarıda: Andy Warhol
Aşağıda Robert Rauschenberg

Üstte: feminist sanatçıların öncülerinden Nancy Spero 'nun bir çalışması.
Solda: günümüzün herkesçe bilinen, Roy Lichtenstein'in çizgi karakterlerinden bir örnek.

1960'lı yıllar aynı zamanda kadınların sanat sahnesine çıktığı yıllardır. O güne kadar sanattan ve sanat tarihinden dışlanmış kadın sanatçılar, sanat tarihçileri ve eleştirmenler, feminist sanat adı altında diğer ötekileştirilmiş gruplarla da birleşerek sanatta beyaz erkek egemenliğini kırmaya yönelik birçok sanatsal eylemde bulunmuşlardır.

Polonya kökenli Amerikalı bir sanatçı olan Warhol, fotografik imgeleri doğrudan tuvale aktardıktan sonra üzerinde müdahale ederek serigrafi tekniğiyle mekanik olarak çoğaltır. Artık sanat, neredeyse bir metadır, hatta seri üretilen bir metadır. Öncesinde reklamcı olan Warhol pek çok demecinde pazarlama sanatçısı, ya da bir sanat işadamı olduğunu sakınmasızca belirtecek kadar da ileri gider.

1960'lı yıllar aynı zamanda kadınların sanat sahnesine çıktığı yıllardır. O güne kadar sanattan ve sanat tarihinden dışlanmış kadın sanatçılar, sanat tarihçileri ve eleştirmenler, feminist sanat adı altında diğer ötekileştirilmiş gruplarla da birleşerek sanatta beyaz erkek egemenliğini kırmaya yönelik birçok sanatsal eylemde bulunmuşlardır. Kadın sanatçılar ayrıca erkek egemen sistem tarafından belirlenmiş kadın imgesine de saldırmışlar ve bu imgeyi yıkmışlardır.

Feminist sanatçılar arasında öncü olarak Judy Chicago, Barbara Kruger, Cindy Sherman, Miriam Schapiro, Rosemarie Trockel, Rebecca Horn, Valie Export, Nancy Spero sayılabilir.

Feminist sanatçı olarak değerlendirilmese de o yıllarda yıldızı parlayan ve günümüzde performans sanatının divası sayılan Marina Abramovic de kendi bedenini kullanarak, bedeninin sınırlarını zorlayarak sanatı ve sanatçı kimliğini sorgulamıştır.

Bu sıralarda Avrupa'da özellikle Fransa'da Arman, Yves Klein, Niki De Saint-Phalle, Jean Tinguely gibi sanatçıların oluşturduğu yeni gerçekçilik akımı ortaya çıkar. Bu sanatçılar genel olarak atık ve buluntu nesnelere yapıt üretirler, amaçları gerçekliğin ta kendisini olduğu gibi ortaya koymaktır. Bu sanatçılar arasından, mavinin bir tonu ile resimler ve heykeller yapan Yves Klein, bir keresinde hiç bir yapıtın bulunmadığı boş bir galeride "boşluk" adını verdiği bir sergi yapar. Klein'in ardından ise aynı gruptan Arman da, Klein'in yaptığı gibi tam tersini yapar, galeriyi tıka basa çöp ve nesnelere doldurur ve sergiye "doluluk" adını verir. Tüm bunlar dönem açısından oldukça sansasyonel eylemlerdir.

İngilizce Contemporary Art'ın Türkçeye çevrilmesi olan çağdaş sanat birçok sanat tarihçisine göre farklı yıllar başlangıç alınarak dönemselleştirilir. Bu yazıda çağdaş sanat 1945 ve sonrası sanat pratiği olarak ele alınmıştır. 1945 sonrasındaki sanatsal hareketlerde ve oluşumlarda modernizmin sorgulandığı, insanın tam da yukarıda anlatılan durumunun işaret edildiği ve hem modernizmin hem kapitalizmin hem de yerleşik tüm yapıların ters yüz edildiği görülür. Hatta neredeyse tüm kurumlar ve yapılar sanatçı tarafından adeta bir yapı sökümü uğratılmaktadır.

Orijinalin yerine konulan hazır ya da buluntu nesne, endüstriyel ürün, atık malzeme, enstalasyon, performans, bedenin bir sanat yapıtı olarak kullanılması, kavramsal sanat, land art, video art gibi tüm yeni formlar ve malzemeler bu dönemin ürünleridir. Elbette ki bu yeni durum resim ve heykel gibi geleneksel mecralarda bir gerileme yaratmıştır.

Ortaya konan yapıtlarda diğer disiplinlerle de işbirliği yapılarak disiplinlerarası bir yöntem benimsenmiştir. Artık resim, heykel, tiyatro, teknoloji, dans, bilim, felsefe, sosyoloji, psikoloji gibi özerk birçok yapı iç içe geçer, aralarındaki biçimler muğlaklaşır. Bu aynı zamanda sanatla yaşam bağının kurulması için de bir çabadır, zira bu disiplinlerin her biri kendi özerk yapılarında aslında yaşamdan ve de birbirlerinden kopukturlar.

Sanatla hayatın birleşmesi nice bir sanatçı için bir idealdir, sanat tarihinde bu ideale en çok yaklaşan, çağdaş sanat olmuştur. Modern sanata kadar sanatçı, yapıtı tamamlar ve izleyicinin önüne çıkarır. İzleyici bu anlamda pasif algılayıcı konumundadır, ancak çağdaş sanatla birlikte yapıt, izleyicinin onu özgürce değerlendirmesiyle tamamlanır ve izleyici bunu yaparken de karşısındaki yapıta bir vahiy olarak bakmaz, daha çok kendi tecrübesi ve düşüncesiyle yapıtla iletişime geçer.

Sanat yapıtı bakılıp haz alınacak eşsiz bir objeden çok, görüntüler tarafından inşa edilen bir okuma pratiği haline gelir. Bu haliyle yapıt sadece bir göstergedir sanatçı da gösterendir. Sanatçının sunduğu bu okuma izleyiciye dünyaya çok farklı bakma şekillerini gösterir. Ancak bu yeni durum izleyici için aslında talepkâr bir durumdur, çünkü çoğu zaman izleyicinin göstergeleri anlayabilmesi için birçok disiplinin bilgisine vakıf olmasını gerektirir. Bu noktada da ise aslında sanat ve hayat tekrar birbirinden ayrılır, çünkü yeni sanatın izleyicisi entelektüel elitler haline gelir.

Neon ışıklarını sanatına malzeme eden
Dan Flavin üstte.

Sol: performans sanatçısı olarak bedenini
kullanan Marina Abramovic

Andromeda

Yazı: Reyhan Yıldırım

"Klotho, Lakheisis, Atropos tanrıçalar
Ki bilge Zeus büyük üstünlük vermişti onlara,
Ki onlar verir yalnız insanlara
Mutlu ya da mutsuz yaşama paylarını" (Homeros)

Adı, gökyüzünün görkemli takımyıldızlarından birine verilmişse de, kendine ait olmayan bir öykünün karakteridir, Andromeda. Hikâyenin en çatışmalı noktasında belirir. Kaderi, anlatılan efsanenin yönünü belirleyecektir. Buna rağmen o efsanenin öznesi değil, nesnesidir. Bir "yok" kadındır. Hiçbir anlatıya tek başına girip çıktığı görülmemiştir. Ne yazık ki onu konu ettiğim efsanenin sayfaları da ondan çok başkalarına ait söylencelerle biçimlenecek. Ne yazık ki benim paylaştığım Andromeda da Perseus kanatlı sandaletleri ve kesik Medusa başıyla gökyüzünde belirdiğinde bulacak ancak gerçek değerini.

Suç Moiraların mı?

Moiralara Yunan sözlü geleneğinin ilk dönem mitoslarında rastlanıyor. Bunlar, ölümlülerin yazgılarını belirleyen tanrıçalar. Tanrıların bile araya girip "yakınımdır" diyerek biri için iltimas geçilmesini isteyemeyeceği, sarsılmaz iradeleleri, yüksek yetkileri olan kadınlar. İnsanların yapıp-ettiklerini gözlüyorlar. İlahi yasalara uygun sonuçların o varlığın yazgısında belirmesini sağlıyorlar. Başlayan her hikâyenin oluşun her yeni düzene göre yeniden kurulmasını sağlayan Moiralar, Homeros ve Hesiodos'un kişileştirdiği, Kaos'un üç kızı, üç ilahi varlıklar; Clotho (eğiren), Lakheisis (bölüşüren) ve Atropos (kaçınılmaz olan).

Clotho, yaşamın ipliğini eğiriyor. Bir anlamda, her bir ölümlü için yaşamın seyrini belirliyor. Öyle ki, bir insanın özgür iradesi ile atabileceği her adım Clotho'nun eğirdiği ipin dokusunda bir olanak olarak gizleniyor. Clotho her yöne açılan kapıların bulunduğu bir sofanın gözleyeni gibidir. Girilen kapı açılacak odanın atmosferi ve gördüğü manzarayla tanımlanacaktır.

Lakheisis ise, Clotho'nun eğirdiği ipliği ölçer. Çile onun önünde birikir, hesabı o tutar. Yumağın büyüklüğüne karar verip, ölümlülere yeryüzü sahnesinde kalabilecekleri kadar zaman payını ayırır. Kısacası, "Andromeda dâhil" kim var kim yoksa, bu evrende hangi süreyle kalacaklarını belirleyen hesapçı tanrıçadır.

Atropos, yaşamın ipliğini keser. Tüm ölümlüleri bekleyen son, aynıdır: Ölüm! Sonu türünde saklı insanın bir gün öleceği gerçeğiyle yaşaması tragedyalarda baş tacı edilir: Gece ve gündüz gibi, ölüm yaşamın

değerine değer katar. Bilinç ise yalnız olmadığının ayırtına varır. Karanlıkta kalan duygularını açığa çıkarır, bu boşalım ortamında patojen duygularından ve tüm nevrotik tepkilerinden arınır.

Görünen o ki, her şeyin üstündedir, Moiralar. Gaia'dan bugüne kadının yekpare kaderine, hem de birer kadın olarak, acaba; niçin, neden müdahale etmediler?

Andromeda ve niceleri, hepsi de kendi adlarıyla anılan hikâyelerin ikincil karakterleri... "Evini temizleyip kocasının arkadaşlarını davet ettikten sonra hizmet için mutfakta bekleyen kadın" kalıp yargısının üyeleri olarak kalmaya devam ettiler. Clotho'nun biriktirdiği olanaklardan hiç haberdar olmadılar sanki. Clotho da biçtiği bir rolün neyin bedeli olduğunu onlara hiç söylemedi. Moiralar hangi ölçüde politiktiler ve Andromeda ile benzerleri toplumda hangi tür bir normun yerleşmesine hizmet ettiler? Gövdesinde yaşamı göğerten kadının aynı zamanda can alıcı bir yanı olabileceğine dair gölgeyi çağlara düşürmek isteyen erkin adını koymakta geciktik. Öyleyse efsanemize bakalım biz.

Kişisel ipi Clotho'nun sayısız iğlerinden biriyle eğrile duran Andromeda, uçsuz

bucaksız yemyeşil bir çayırda, billur gibi akan suların şırıltısına dalmış uyuklarken sarayın geniş tavanlarına çarpıp köşe bucak sıçrayarak kulaklarına kadar gelen bağırsımlarla ayılır ve içinde olduğu zamana döner. Güzel kız, tirtir titreyen tü hafifliğindeki adımlarıyla yalpalayarak saraya yollanır. Olup biteni öğrenmek için Kral ve Kraliçe'nin bulunduğu taht salonuna ulaşana kadar kalkmaz uğultular, kulaklarından.

Bu sözünü ettiğimiz saray, Afrika'nın doğusunda, Habeşistan adlı ülkenin kralına aittir. Hikâyemiz bu ülkenin Kralı Cepheus, Kraliçesi Cassiopeia ve narin kızları Andromeda'nın çevresinde örülmektedir.

Yunanlılar, Hesiodos ve Homeros gibi sözlü geleneğin temsilcisi büyük ozanlarca yayılıp çağlar boyu yaşatılmış, etkileyici bir mitoloji yaratmışlardır. Pantheon ve Olympos tanrıları ile eski verimlilik tanrı ve tanrıçalarını buluşturan sıra dışı bir topluluğun kahramanlık hikâyeleri, bu zengin mitolojik kaynağın özünü oluşturur.

Her ne kadar Homeros'un gerçekten yaşayıp yaşamadığından emin olmasak da (MÖ. 700'lerin sonlarında yaşadığı varsayılmaktadır) ozanın Batı edebiyatının en erken örnekleri olan İlyada ve Odyssea'yı dünya kültür mirasına kattığı fikrini benimsemeyenimiz yoktur. Homeros, büyük Miken uygarlığının çöküşü ardından gelen dönemde iyice önem kazanan sözlü geleneğin ozan üyesidir ve yeni açılan dönemin cesaret, güç, sadakat, saygı, konukseverlik, ahlak, onur gibi benimsenmesi istenen değerlerini halkın bilincinde şiirleriyle

pekiştiren tüm diğerleri gibi dünya kültürünün nakış nakış işlenmesinden bire bir sorumludur.

Rosenberg, Homeros'un evrensel değerinin kahramanlarında saklı olduğuna inanıyor. Jung ve çokları onu, doğuştan psikolog olarak tanımlıyor. Kriz anlarını gerçek insan gibi düşünüp yöneten onlarca kahramanın bu denli iyi hatırımızda kaldığına bakacak olursak iddiayı kabul etmemek mümkün değil. Mealen şöyle diyor, Rosenberg: "Yunan mitolojisinin eski, dünya mitolojisinin

geleneksel anlatılarındakinin tersine, Homeros'un destanlarında olayların ayrıntıları, artık dikkatleri çekemez, ama Homeros destanlarının kahramanları, baş kişileri, sanki dün yaşamışçasına son derece canlıdır." İşte onlardan biri Perseus, ışıl ışıl kalkanı, kanatlı sandaletleri, görünmezlik pelerini ve heybesinde sakladığı artık cansız olduğu halde gücünden hiçbir şey kaybetmemiş kesik Gorgon (Medusa) başıyla girecektir efsanemize.

Hikâyemize dönecek olursak... Ozanların kurduğu bu büyülü gerçeklikte yaşayan Andromeda'nın hayatı, güzel ve hırslı annesi Cassiopeia'nın affedilmez kibri yüzünden altüst olur. Cassiopeia, durup dururken Nereus kızlarına sataşmış, onlardan bile güzel olduğunu duyurarak kızları çileden çıkartmıştır. Antik dünyada erdem her şeydir, kibir ise ölümcül bir hata. Tanrıların kendilerini onlarla eş tutan ölümlülere asla tahammülü yoktur. Nereus Kızları, Gaia'nın oğlu Nereus ile Okeanos'un kızı Doris'in çocuklarıdır. Deniz dalgalarını sembolize ederler. Su gibi güzel ve elli adettirler. Bu elli kız haddini bilmeyen Kraliçe Cassiopeia'nın cezalandırılmasından başka şey düşünemez olur. Güzellik

çirkinlik bir yana, bir insanın kendini tanrısal varlıklarla kıyaslamasına, yalnız onların değil, Yunan kozmogonisindeki hiçbir varlığın tahammülü yoktur. Sonuç olarak kızlar yemez-içmez kraliçeyi Deniz Tanrısı Poseidon'a şikâyet ederler. O andan itibaren, Poseidon'un planlayacağı bir yıkımın dünya sahnesinde varlık kazanması kaçınılmazdır. Nitekim Poseidon Etiyopya'ya korkunç bir ejder gönderir. Bu ejder, ülkenin Kızıldeniz'e uzanmış sahillerini altüst eder. Asıl amaç ülkeyi toptan yerle yeksan etmektir. Halk ve saray korku içinde olacakları beklemeye koyulurlar. Kral Cepheus hariç!

Ülkelerin içine düştüğü kimi talihsiz durumlardan tanrıların lütfuyla kurtulunan örnekleri bildiğinden soluğu kudretli bir Ammon rahibinin kapısında alır; rahibin biliciliği sayesinde felaketten nasıl kurtulacaklarını öğrenmeyi umut ederek. Lakin dehşete kapılır: Rahip Cepheus'a tek çarenin kızını ejdere kurban etmek olduğunu söylemektedir. Büyük bir vicdan muhasebesine girer. Ne var ki kararın kıyasında yalnız değildir, tek güçlü de değildir. Bütün bu dertleri başlarına karısı açtığı için ona karşı duyduğu nefretle deliye dönse de, ne çare!

Doğal olarak halk, başlarına düşüncesiz kraliçe yüzünden gelen bu felakette kendi hayatını, sevdiklerini, mal varlığını kaybetmek niyetinde değildir. Madem ki bir yolu da var... Halk kralı zorlar. Birçok ileri gelen her gün yeni bir felaket haberini krala taşıyarak korkularını, kaygılarını çoğaltmaya çalışırlar. Nihayet bu süreç, kraliçenin kibrinin bedeli olarak Prenses Andromeda'nın, şimdi Tel Aviv olarak bilinen şehrin kayalıklarına (ejder tarafından yenmek üzere) bağlanmasıyla sonuçlanır.

Andromeda... Kurban edilmekte olan biri nasıl hisseder ki kendini? Zayıf, güçsüz, aciz, bir mucize beklerken aklını kaçıracaktı gibi...? Elbette efsanelerin davranışlarımıza yön veren, uyulması gereken ilkelerin yaygınlaştırılmasıyla ilgisi var. Hemen "son"dan önceki çıkışlar her seferinde aynı duruma düşüleceği bilirse bile mağduru rahatlatırlar. Bir mucize beklemek, yapabileceği tek şeydir Andromeda'nın. O mucize gelir, hem de gökyüzünden.

Tam ejder Andromeda'ya saldırmak için sudan çıkmaya hazırlanırken, tam Andromeda "her şey bitti" diye düşünerek gözlerini sınımsız yummuşken ve doğal olarak Atropos'un makası tam Andromeda'nın çilesinin ucunu kesmek üzere açılmışken, diğer iki Moira durdurur bu oyunu. Sahneye girmeyi bekleyen yeni oyuncuyu gökyüzünde tesadüfen bulmuşlardır. Şimdi hikâyenin geri kalan kurgusunu gözden geçirmenin vaktidir. Kolları sıvarlar.

Bir yolculuktan dönmekte olan genç Perseus kayalıkların üzerinde canavarın gölgesi altında çaresizce ölümünü bekleyen güzel Andromeda'yı fark etmiştir. Göz açıp kapayana kadar kayalıkların üstüne indiler.

Perseus...

Perseus, Yunan mitolojisindeki önemli kahramanlardandır. Zeus ile Argos Kralı Akrisios'un kızı Danae'nin oğludur. Uzun bir taht kavgası ardından artık bir oğul sahibi olmayı dileyen Akrisios baş kâhine giderek bu arzusunun gerçekleşme ihtimalini sorar. Oysa ki kâhin ona kızı Danae'nin doğuracağı erkek çocuk tarafından öldürüleceği haberini verir. Kehanetin gerçekleşmesinden korkan Akrisios, yerin yedi kat altına tunçtan bir oda yaptırır. Kızı Danae'yi bu odaya kapatır. Tanrı Zeus engellenebilir bir varlık değildir. İnsanların, hayvanların, kimi zaman da doğaya ait olgu ve nesnelere kılığında her deliğe girebilir. Nitekim tunç odanın tavanındaki küçük bir yarıktan altın damlaları şeklinde içeriye süzülerek güzeller güzeli Danae'yi ele geçirir. İşte Perseus bu şirsel birleşmenin meyvesidir. Danae doğurduğu bebeği saklamaya çalışsa da baba-sının hışmından kurtulamaz. Akrisios, kızını ve torununu bir sandığa kilitletip denize atarak sorunu çözdüğüne inanır. Anne ve bebeğini balıkçılar kurtarırlar. Perseus sevilerek büyür, kollanır. Geçen yıllar Danae'yi yıpratamaz. Karaya çıktıkları ada devletinin kralı Danae'ye âşık olur. Artık bir delikanlı olan Perseus'un

kendisine engel olmasını da istemez. Perseus ve arkadaşlarını kendisine sunulacak bir armağan bahanesiyle adadan uzaklaştırır. İstedığı armağanın adını da koymuştur, ama maddi olarak bu armağanı karşılayamayacak olan Perseus zekâsını ve cesaretini öne sürerek ölümlü bir Gorgon olan Medusa'nın başını getireceğini vaat ederek adadan ayrılır. Hermes, Hades ve Athena'yı ziyaret eden Perseus, onlardan Medusa'nın yerini öğrenmekle kalmaz bazı armağanlar almaya da hak kazanır: Hermes kanatlı sandaletlerini, Hades her giyeni görünmez yapan miğferini, Athena ise kalkanını Perseus'a ödünç verir. Perseus Gorgonların yaşadığı yere gidecek, görevini başarıyla tamamlayacak, Medusa başını kullanarak Andromeda'yı kurtaracak, birçok başka kahramanlıktan sonar da Medusa'nın başını Athena'ya teslim edecektir.

Perseus belirgin bir çabanın ardından neden kurban edilmekte olduğunu ağızından duyabildiği Andromeda'ya görür görmez tutulmuştur. Perseus heyecan içinde havaya fırlar, gölgesi üzerine düşünce afallayan canavarı oklarıyla öldürür ve aşkını kurtarır. Karşılığında tek bir şey ummaktadır: Andromeda ile evlenmek. Ama bu o kadar kolay karşılanabilecek bir istek değildir. Söz hakkı vardysa da bundan bihaber olan Andromeda evlendirilmek üzere babası tarafından belirlenen bir adayın gelini olmaya hazırlanacaktır. Aday, maalesef, amcası Phineus'tur. Phineus ve Perseus arasında gelişen karşılaşmada Perseus Medusa başının bakanı taşa çeviren gücüne de başvurarak galip gelir. Bundan böyle iki gencin mutlu-mesut bir hayat sürdükleri umulur.

Cepheus, Cassiopeia, Perseus ve Andromeda gökyüzündeki takımyıldızlarına yansıyan suretleriyle hem antik çağ efsanelerinin hem de bilimin yıldızları olmayı sürdürmekteler. Bize düşen Andromeda'nın zincire vurulmuş suretini yıldızların bitimsiz gösterimiyle izlemeye devam ederek insanlığın kültür uygarlıklarının seyri ve pahasını düşünmek, kadın mitlerini de erkek egemen mitler kadar irdeleyip bazı sosyolojik bilgilere erişmeye çalışmaktır. Yarım dünya dolusu kadının eli kolu bağlı, serilip bir yerlerde yatıyor olduğunu görmek, dayanılır gibi değil. İşe Moiralarla başlamak en uygun yol olacak sanki. Biri o kadınları bilinçlendirmeli.

PSİKOLOJİDE ANDROMEDA: ANDROMEDA KOMPLEKSİ

Psikoloji literatüründe Andromeda; içinde bulunduğu koşulları değiştirmek üzere eril güçten başka çözüm akıl edemeyen kadınları temsil ediyor. Etken ve edilgen rollerinin her iki tarafı da tatmin ettiği dikatomilerde, bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde kendini diğerinin inisiyatifine bırakan bu kadınlar, koşullar değişse de sınırlandırılmış hayatlar yaşamayı seçiyor. Toplumumuzda aile baskısından, yoksulluk ve yoksunluktan sıyrılmak arzusuyla evlenen, hep kurtarılmayı beklemiş daha da bekleyecek olan böyle pek çok kadın örneğine rastlamak mümkün. Özsaygısı düşük, varlık amacını araştırmaktan korkan, doyumsuz bir hayatın tadını hiç almamış bu kadınlardan ne ordular kurulus! Dowling, Andromeda Kompleksi'ne paralel olarak bu durumu bir masal kahramanı olan Sindrella Sendromu ile de ilişkilendiriyor. "Kadını, aklını ve yaratıcılığını tam olarak kullanmaktan alıkoyan ve büyük ölçüde bastırılmış tutum ve korkulardan oluşan olgu, Sindrella Kompleksi olarak tanımlanabilmektedir. Sindrella gibi günümüz kadını da hâlâ dışarıdan bir şeylerin kendi yaşamını dönüştürmesi beklentisi içindedir." (Collette Dowling, 1999, s.26).

Son Söz

Naaskow, mitlere "Yaşayan Hikâyeler Sistemi" diyor. Nerden geldik, neredeyiz, nereye gideceğiz, evrendeki yerimiz? Türündeki soruları yanıtlarken kalıtta gidebileceğimiz en geri nokta. Ama biz noktayı Carl Gustav Jung ile koyalım: "Artık elinde mitolojinin anahtarı var. Ruhun tüm kapılarını açmakta özgürsün."

Mitolojik birikim bir masal yığını değildir, hayır. Uygarlık tarihiyle haşır neşir olacak herkesin zorunlulukla adımlayacağı uzun yolu döşeyen taşların bir bölümünün oluşturduğu bir hazinedir. Çağrı hepimize!

